

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Κωνσταντίνος Σερπέζης
Η παρακμή του συνεταιρισμού των Αμπελακίων
Αίτια και Συμπτώματα

Επιβλέπων καθηγητής: Σ. Μοχαμάντ Γ. Σχαριάτ-Παναχί
Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια: Α. Ματθαίου

Βόλος, 2023

Στην αδερφή μου,

Σωτηρία

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της πτυχιακής αυτής θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που με κατανόηση για τη διαστροφή μου στην ιστορία με ώθησαν στο να ακολουθήσω το όνειρό μου. Επιπλέον τον επιβλέποντα μου, επίκουρο καθηγητή Οθωμανικής και Ισλαμικής ιστορίας, κ. Σ. Μοχαμάντ Τ. Σχαριάτ-Παναχί για την βοήθεια, καθοδήγηση και καθησυχαστικότητά του καθ' όλη τη διάρκεια της περάτωσης της εργασίας, καθώς και την συνεπιβλέπουσα κα. Α. Ματθαίου για τα διαφωτιστικά της σχόλια και τις βιβλιογραφικές επισημάνσεις και περιδιαβάσεις. Τέλος, όλους εκείνους που μαζί μου πέρασαν ώρες στις βιβλιοθήκες και με συνόδεψαν σε αυτή την εργασία.

+

ΑΔΣΦ

Β¹

¹ Η Υπογραφή της Κοινής Συντροφίας: «Αδελφοί Σφάρτς και συντροφία». Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια. Εισαγωγή στην ιστορία την κοινοπραξία και τα αρχοντικά της κωμοπόλεως*, Αθήνα: ΗΩΣ 1966, σ.157. Το Β είναι άγνωστης προέλευσης αν και υποστηρίζεται πως ήταν αρχικά το Θ (= Θεσσαλία) το οποίο παραμορφώθηκε στην πορεία όπως αναφέρει ο Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας, κοινοτική οργάνωση και διεθνείς σχέσεις των Αμπελακίων (18^{ος}- 19^{ος} αι.) και η γενική τους βιβλιογραφία*, Τρίπολη: ΦΥΛΛΑ 2006, σ. 48.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα είναι προϊόν μελέτης ενός ιστορικού φαινομένου, εκείνου της παρακμής της Αμπελακιώτικης συντροφιάς, το οποίο ιατρικοποιήσαμε και το είδαμε μέσα από το πρίσμα των αιτίων του και της συμπτωματολογίας που τα επικούρησε. Με λίγα λόγια, προσπαθήσαμε να δώσουμε τη δική μας απάντηση στις δυναμικές που οδήγησαν στην παρακμή, αλλά και το πώς αυτή εκφράστηκε γενικότερα.

Για να απαντηθεί το συγκεκριμένο ερώτημα χρησιμοποιήσαμε μια πληθώρα πηγών, οι οποίες όμως γραμμένες στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, στέκονται στο θέμα της παρακμής μόνο περιστασιακά και εξιστορούν γραμμικά την ιστορία του συνεταιρισμού και της κοινότητας. Πολλές μάλιστα κάνουν λόγο για τον πρώτο συνεταιρισμό του κόσμου.

Δίνοντας ένα πρωταρχικό πλάνο της ιστορίας του συνεταιρισμού, μια πανοραμική θεώρηση των μηχανισμών του, αναλύσαμε κάθε φάση του σε βάθος και τέλος συμπτύξαμε την ουσία που μπορέσαμε να εξάγουμε και η οποία απαντά στο κεντρικό μας ερώτημα.

Λέξεις – φράσεις κλειδιά: *Αμπελάκια, Κοινή Συντροφία, συντεχνιακή οργάνωση, εμπόριο, νηματοβαφή, συνεταιρισμός, παρακμή.*

+

ΑΔΣΦ

B

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1. Ο συνεταιρισμός στα Αμπελάκια. Από την ακμή στην αφάνεια.....	11
Κεφάλαιο 2. Τα Συμπτώματα της παρακμής.....	19
Κεφάλαιο 3. Τα αίτια της παρακμής.....	25
3.1 Η πρώτη Κοινή Συντροφία (1777-1794).....	26
3.2 Η δεύτερη Κοινή Συντροφία (1795-1799).....	32
3.3: Η τρίτη Κοινή Συντροφία (1804-1812).....	35
Κεφάλαιο 4. Η σχέση του συνεταιρισμού με τη συντεχνία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	42
Συμπεράσματα.....	51
Βιβλιογραφία.....	55

Εισαγωγή

Η νέα ελληνική βιοτεχνική πρόοδος, πολλές φορές λανθασμένα, εστιάζεται αμιγώς σε ό,τι έχει να κάνει σχέση με την υποτονική πορεία που αυτή ακολούθησε εντός των συνόρων του πρώτου ελληνικού βασιλείου. Αυτή ταυτίζεται, σχεδόν πάντοτε με τον τομέα της ναυτιλιακής αναπτυξιακής πορείας σε συνάρτηση με τη ζητούμενη εμπορική κίνηση στην Ανατολική Μεσόγειο. Μακριά από τα νερά της Μεσογείου, στην Κεντρική Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα το άγνωστο στοίχημα της ελληνικής βιοτεχνίας είχε βραχύβια μεν, σημαντικά όμως δε, κερδηθεί. Ο λόγος φυσικά για την ελληνική παραγωγή χρωστικών υλών για νήματα.

Το σημαντικότερο κέντρο της βιοτεχνικής δραστηριότητας αυτής κατά τον 18^ο αιώνα που θα εστιάσουμε είναι η βορειοανατολική Θεσσαλία και συγκεκριμένα ό,τι αργότερα θα αποτελέσει τη δημοτική ενότητα Ελασσόνας. Στην περιοχή εκεί και μέχρι τον Τύρναβο, στους πρόποδες του Ολύμπου βρίσκουμε το Ριζάρι ή Ερυθρόδανο, αυτοφυές θαμνώδες φυτό που από την ρίζα του-όπως φαίνεται από την λέξη-παράγεται το πολύ όμορφο, ιδιαίτερο, έντονο κόκκινο χρώμα με το οποίο βαφόντουσαν τα υφάσματα, που κυκλοφορούσαν στις αγορές της κεντρικής Ευρώπης και κυρίως της Γερμανίας ² και της Αυστρίας υπό την αιγίδα των πρώτων συνεταιρισμών που δημιουργήθηκαν στην περιοχή. Για χάρη των στατιστικών, μπορούμε να παραθέσουμε το ποσοστό της συνολικής παραγωγής του βαμβακιού και των νημάτων με κατεύθυνση τον γερμανικό χώρο, που μας γνωστοποιεί ο Félix Beaujour ³, και το οποίο ανέρχεται στο 62,5% γύρω από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα.⁴

Αυτές τις πρώτες βιοτεχνικές συσσωματώσεις, 24 στον αριθμό ⁵ δεν μπορούμε παρά να τις χαρακτηρίσουμε σημαίνουσες προσπάθειες του ντόπιου πληθυσμού για μίαν αυτάρκη παραγωγή, μια διάθεση για αυτοδιάθεση, ειδικότερα στις περιοχές που το ελληνόφωνο, ορθόδοξο στοιχείο ήταν συμπαγές όπως στα Αμπελάκια.⁶

² Δημήτριος Παπασταματίου, Φωκίων Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής πολιτικής κυριαρχίας*, Αθήνα: ΣΕΑΒ 2015, σ. 187.

³ Υπήρξε Γάλλος πρόξενος στη Θεσσαλονίκη από το 1787-1797.

⁴ Σπύρος Ι. Ασδραχάς, «Το εσωτερικό και εξωτερικό εμπόριο», στο Ανδρέας Μπάγιας (επίμ.), *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τμ.ια', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1975, σ. 159-188, σ. 174.

⁵ Στο ίδιο, σ. 176. Τα ακριβή ονόματα των 24 συσσωματώσεων δεν αναφέρονται. · Félix Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος στην τουρκοκρατία (1787-1797)*, Ελένη Γαρίδη (μτφρ.), Τάσος Βουρνάς (επίμ.), Αθήνα: Αφοι Τολίδη 1974. (Tableau du commerce de la Grèce, Paris 1800), σ. 143

⁶ Ευφημία Ε. Καραμανέ, *Αμπελάκια Θεσσαλίας. Ιστορία και συνεταιρισμός των Αμπελακίων*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2005, σ. 11. · Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία ιε'-ιθ' αιώνας*. τμ.1. Ευτυχία Λιάτα (επίμ.). Αθήνα: ΠΙΟΠ 2003, σ. 399.

Τα Αμπελάκια συνέδεσαν το όνομά τους με τη δημιουργία των εταιριών, δηλαδή εμπορικών συντροφιών «πραγματευτών και τεχνιτών»⁷ και μάλιστα «εξαργύρωσαν» την ακμή τους στον οικονομικό τομέα με μια εξέχουσα πνευματική κίνηση. Όμως αυτό δεν θα μας απασχολήσει στη παρούσα εργασία.

Αρχικά η περιοχή των Αμπελακίων διακρίνεται από το συμπαγές της ελληνόφωνο στοιχείο και την απουσία τουρκικών μαζών εγκατεστημένων εκεί, σημείο στο οποίο συμφωνούν Έλληνες και ξένοι μελετητές καθώς και άνθρωποι της εποχής⁸, κυρίως παρατηρητές. Συγκεκριμένα οι κάτοικοι εκεί ορίζονται ως: « (...) ζώντος μὲν ἐν δουλείᾳ, ἐλευθέρως δὲ κινουμένου καὶ ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς Ὀθωμανικοῦ κράτους».⁹ Ο «ελεύθερος» τρόπος ζωής των Αμπελακιωτών υποστηρίζεται ότι ενισχύθηκε περαιτέρω μετά την ανάπτυξη του συνεταιρισμού καθώς οι Τούρκοι της Λάρισας λέγεται πως φέρονταν καλά στο χωριό μια και το ίδιο το Λαρισαϊκό εμπόριο τονώθηκε σημαντικά από τις δραστηριότητες της Κοινῆς Συντροφίας.¹⁰ Η πυκνότητα του ομοιογενούς στοιχείου φέρνει στην επιφάνεια το αίσθημα της ασφάλειας και μιας γενικότερης συντροφικότητας σε μια εποχή που η διαρκής απειλή από την Ἡπειρο ήταν υπαρκτή και μόνιμη.¹¹ Εκτός αυτών το σύνορο με την Μακεδονία, ο Κίτσαβος παρείχε μια σχετική προστασία από τον Βορρά.

Η έκταση που έλαβε αυτή η δραστηριότητα σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην δράση της γυναικείας εργασίας κυρίως που αφορούσε πιο πολύ στην οικιακή βιοτεχνία.¹² Όλοι, γυναίκες και παιδιά κατείχαν μια θέση στη παραγωγική διαδικασία, γενικότερα όλο το παραγωγικό δυναμικό της κοινότητας.¹³ Μεγάλο ενδιαφέρον έχει και η περιγραφή του Γάλλου προξένου Beaujour σύμφωνα με την οποία: «Είναι ευχάριστο να βλέπει κανείς τις γυναίκες στα Αμπελάκια, να κρατάνε ένα αδράχτι (...) μπροστά στις πόρτες των σπιτιών τους»¹⁴ Αυτή διατήρησε τον χαρακτήρα της ως τέτοια παρόλες τις ζυμώσεις που γνώρισε ο μεταποιητικός τομέας και συγκεκριμένα αυτός της νηματουργίας, σαφώς θα ήταν αστείο να μιλήσουμε για πρωτοεργοστάσια σε μια εποχή όπως αυτή, στην Ελασσόνα. Συνεπώς, το ίδιο το νοικοκυριό γίνεται η έδρα της επιχείρησης. Το σπίτι, γίνεται εργαστήριο, γίνεται ένας Κερχανάς.¹⁵ Η αλλαγή και η ανάπτυξη του τομέα της μεταποίησης δεν έγινε γραμμικά και

⁷ Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 398.

⁸ Γιάννης Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, Αθήνα: Μπουκουμάνη 1973, σ. 21-22.

⁹ Γεώργιος Ν. Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί Αμπελακίων, Ὑδρας, Σπετσών, Ψαρών*, Αθήνα: Π. Λ Σακελλάριος 1927, σ. 25.

¹⁰ Χατζηφώτης, *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην τουρκοκρατία*, σ. 127.

¹¹ Καραμανέ, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ.11.

¹² Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, ό.π, σ. 397.

¹³ Στο ίδιο, σ. 398.

¹⁴ Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 143.

¹⁵ Οικοτεχνικό, βιοτεχνικό εργαστήριο.

αυτό μας ενδιαφέρει πιο πολύ στο εξής καθώς δραστηριότητες που γνώρισαν τοπική άνθηση όπως η βαφή νημάτων στα Αμπελάκια αντλούσαν πρώτες ύλες και άρα ήταν εξαρτημένες από τις περιοχές που τις παρήγαν όπως οι Σέρρες και η Σμύρνη.¹⁶

Μετά την απελευθέρωση και την ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος η νηματοβαφή και ό,τι είχε να κάνει σχέση με την χρωστική βιοτεχνική παραγωγή είχε καταπέσει ήδη από χρόνια και δεν συνεχίστηκε, ούτε φυσικά επιδιώχθηκε συστηματικά η αναβίωσή της τουλάχιστον στο επίπεδο της πρότερης αίγλης. Το ελληνικό κράτος έριχνε ήδη το βάρος της οικονομίας του στην αγροτική παραγωγή των σιτηρών και της ελιάς, πράγμα που υπονόμεισε ακόμα περισσότερο την προηγούμενη δραστηριότητα στην περιοχή. Οι κάτοικοι στράφηκαν κυρίως στην ελαιοκαλλιέργεια ενώ τα αριθμητικά στοιχεία του πληθυσμού του τόπου είχαν ήδη δραματικά μειωθεί εξαιτίας, συν τοις άλλοις, της επιδημίας της πανώλης¹⁷ που ξέσπασε κατά τη διάρκεια των ετών 1812-1813. Πληροφορίες του Francois Rouqueville¹⁸, ο οποίος επισκέφθηκε το 1815 τα Αμπελάκια θέλουν τον χωρίο να έχει μονάχα 460 οικογένειες με μόνο 5 ή 6 από αυτές να μην ζουν σε κατάσταση φτώχειας.¹⁹

Οι διάφορες συσσωματώσεις που περιγράψαμε, για λόγους και υπό συνθήκες τις οποίες θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο αναλυτικά, προχώρησαν σε συνένωση, σε μια κοινοπραξία. Το όνομα που της έχει αποδοθεί ιστοριογραφικά είναι Κοινή Συντροφία και αποτέλεσε ουσιαστικά έναν συνεταιρισμό μικρότερων συντροφιών. Την πορεία του στο χρόνο θα αναφέρουμε παρακάτω εκτενέστερα, οφείλουμε όμως να την τοποθετήσουμε χρονικά στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στη πρώτη δεκαετία του 19^{ου}.

Το βασικό ερώτημα που γεννάται, ωστόσο, και θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία είναι το πώς ένας τόσο επιτυχημένος και οικονομικά αυτόκλητος συνεταιρισμός και συνεπώς μια ολόκληρη κοινότητα από πίσω του, περιέπεσαν στην αφάνεια με το πέρασ των χρόνων, μάλλον απότομα. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και τα συμπτώματα της παρακμής και ποιες οι αιτίες; Είναι οι διαφορετικές πολιτικές, επιδιώξεις ή το υπόβαθρο των μελών της Κοινής Συντροφίας, που οδηγούν σε διαφωνίες; Είναι οι οικονομικές εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες; Είναι οι πόλεμοι ή τα διάφορα σκάνδαλα που κατά καιρούς εμφανίζονται και διαταράσσουν τα νερά; Δύσκολα μια παρακμή και γενικότερα ένα ιστορικό φαινόμενο αποδίδεται μονάχα σε ένα αίτιο. Αντιθέτως η παρακμή είναι το κύριο σύμπτωμα ενός συνδυασμού παραγόντων, όπως αυτοί που θα εξετάσουμε.

¹⁶ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 176. · Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 397.

¹⁷ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π., σ. 176.

¹⁸ Γάλλος περιηγητής, διπλωμάτης, ιστορικός και ιατρός.

¹⁹ Κουρκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεότερων Ελλήνων και τ' Αμπελάκια*, Αθήνα 1948, σ. 101.

Θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε λαμβάνοντας υπόψη μια πληθώρα παραγόντων που έχουν διατυπωθεί από την ελληνική ιστοριογραφία και στους οποίους έχει αποδοθεί η παρακμή των Αμπελακίων. Αυτοί διακρίνονται σε εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες και στον ανταγωνισμό που επικρατεί, τόσο από το εξωτερικό όσο και από το εσωτερικό, καθώς και στις δυσμενείς, από κάποιο σημείο και μετά, οικονομικές συνθήκες. Με βάση αυτό θα χωρίσουμε και το κείμενο σε κεφάλαια ως εξής: ο συνεταιρισμός στα Αμπελάκια: από την ακμή στην αφάνεια, όπου θα δούμε μια «κάτοψη» του συνεταιρισμού, μια εξιστόρηση της πορείας του προς την αφάνεια. Στη συνέχεια θα σταθούμε στα συμπτώματα της παρακμής και στα χαρακτηριστικά της. Για να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο της παρακμής του συνεταιρισμού των Αμπελακίων, πρέπει να το αντιμετωπίσουμε σαν μια παθογένεια. Όπως κάθε παθογένεια, έτσι και αυτό εμφανίζει κάποια συμπτώματα. Στην προκειμένη περίπτωση τα συμπτώματα αυτά είναι δηλωτικά και του μεγέθους της παρακμής αλλά και της φύσης της. Δηλαδή αν αυτή κάθε φορά είναι οριστική ή όχι. Έπειτα θα επικεντρωθούμε στα αίτια της παρακμής θεωρώντας ότι είναι απαραίτητο να εμβαθύνουμε στις δυναμικές που οδήγησαν στις αλλεπάλληλες διαλύσεις και επανασυστάσεις του συνεταιρισμού, μένοντας σε κάθε επιμέρους φάση του, για να κατανοήσουμε τα συμπτώματα που αναφέραμε. Τέλος θα επικεντρωθούμε στα στερνά του συνεταιρισμού, αφού τον τοποθετήσουμε σε ένα γενικότερο πλαίσιο οργάνωσης της εργασίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και αφού ερμηνεύσουμε το πώς αυτό το πλαίσιο επηρέασε τη δομή, τη μορφή και τη λειτουργία του.

Η Κοινή Συντροφία και το φαινόμενο του αμπελακιώτικου συνεταιρισμού έχει μελετηθεί εξονυχιστικά καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα από πολλούς ιστορικούς. Πανηγυρικά, η συντροφία έχει χαρακτηριστεί ως «ο πρώτος συνεταιρισμός του κόσμου». Η έκταση της δραστηριότητάς της και ο πνευματικός-πολιτιστικός απόηχος της βρίσκονται στο επίκεντρο των συζητήσεων του περασμένου αιώνα. Ωστόσο η παρακμή της συντροφίας δεν έχει μελετηθεί μόνη της και συστηματικά. Παρέμεινε για πολύ καιρό ένα αμελητέο ζήτημα. Τα αίτια της παρακμής, θα έλεγε κανείς, πως δεν αναφέρονται ισόποσα πολλώ δε μάλλον συγκεντρωμένα. Ακόμη και όταν αυτό γίνεται, οι διάφορες πηγές ρίχνουν όλο το βάρος στη δεινά ή στην άλλη αιτία. Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να ρίξει όλο το φως πάνω στη μελέτη του φαινομένου της παρακμής του συνεταιρισμού και να συγκεντρώσει τα μέχρι τώρα σκόρπια γεγονότα και δεδομένα που οδήγησαν την Κοινή Συντροφία στην εξαφάνιση. Για καλή μας τύχη όλες οι προηγούμενες μελέτες, στις οποίες θα στηριχθούμε, έχουν καταγράψει πλήρως τις κινήσεις του συνεταιρισμού και τα αρχεία αυτού δεν αποτελούν πλέον

αδημοσίευτες πηγές. Συνεπώς η δυσκολία στο εγχείρημα δεν είναι κανείς να εντοπίσει τα αίτια, αλλά να τα ερμηνεύσει και να τα ιεραρχήσει.

+

ΑΔΣΦ

Β

Κεφάλαιο 1

Ο συνεταιρισμός στα Αμπελάκια. Από την ακμή στην αφάνεια

Οι πληροφορίες που έχουμε για τη μεγάλη, συγκριτικά με τα ελληνικά δεδομένα, ακμή της εμπορικής και βιοτεχνικής δραστηριότητας στα Αμπελάκια έρχονται από πολλές πηγές και είναι αδιαμφισβήτητη η έκτασή της. Εκεί που οι παλιές και οι νεότερες πηγές μας, ωστόσο, συγκρούονται είναι στα μεγέθη που γνώρισε η ανάπτυξη αυτή. Όπως και να έχει, όμως, εμείς γνωρίζουμε ότι δεν ήταν προϊόν μόνο μιας κλειστής ομάδας Αμπελακιωτών που είχαν την ιδέα να φτιάξουν έναν συνεταιρισμό, αλλά πολύ περισσότερο αυτός στηρίχτηκε στη διασύνδεση λίγων εμπόρων με τις εξωτερικές αγορές και συγκεκριμένα αυτή της Αυστρίας. Το φαινόμενο της σύνδεσης τοπικών βιοτεχνών και συγκεκριμένα υφαντουργών με την κεντρική Ευρώπη και τους δρόμους του εμπορίου των μεγάλων αποστάσεων δεν είναι αποκλειστικότητα του 18^{ου} αιώνα.²⁰ Αυτό αποδίδεται κατά κύριο λόγο στην αυστηρή και ανελαστική εσωτερική ζήτηση του προϊόντος από το Οθωμανικό κράτος.²¹ Η Αυστρία απορροφούσε το σύνολο σχεδόν των εξαγωγών των βαμμένων νημάτων των Αμπελακίων. Ο Γιάννης Προκόβας αναφέρει ότι η διάνοιξη αυτή προς την Αυστριακή αγορά έγινε με τη βοήθεια εμπόρων από την Ήπειρο.²² Ενώ η Όλγα Κατσιαρδή-Heiring υποστηρίζει ότι ένας από τους κύριους λόγους της παρακμής του συνεταιρισμού έγκειται ακριβώς σε αυτή τη στενή σχέση με τη Βιέννη,²³ όπως θα δούμε και εδώ σε άλλο κεφάλαιο

Το πραγματικό ευφυολόγημα των συνεταιρίων ήταν το ανώτατο και κατώτατο όριο συμμετοχής των υποψήφιων μετόχων στην εταιρεία, γεγονός που διατηρούσε το οικονομικό επίπεδο και την κερδοφορία των μελών της σε ένα πλαίσιο που θα απέτρεπε τον υπερπλουτισμό μέσω της κοινοπραξίας. Τα όρια συμμετοχής εμφανίζονται ως εξής: 20.000 και 5.000 άσπρα αντίστοιχα.²⁴ Αυτό συνέβαλε ως ακόμη ένας παράγοντας επιτυχίας του συνεταιρισμού, ωστόσο όταν κατέρρευσε άνοιξε το δρόμο για πάσης φύσεως ατασθαλίες,

²⁰ Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 395.

²¹ Σπύρος Ι. Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία τη -18' αιώνα*. Αθήνα: Ερμής 1982, σ. 145.

²² Γιάννης Προκόβας, *Αμπελάκια, το λίκνο του συνεταιρισμού*, Αθήνα: Κέδρος 1982

²³ Όλγα Κατσιαρδή-Heiring, *Τεχνίτες και τεχνικές βαφής νημάτων, από τη Θεσσαλία στην κεντρική Ευρώπη 18^{ου}-αρχές 19^{ου} αι.*, Αθήνα: Ηρόδοτος, Λαογραφικό και Ιστορικό Μουσείο Αμπελακίων, Σύνδεσμος Αμπελακιωτών και φίλων των Αμπελακίων «Τα θεσσαλικά Αμπελάκια» 2003. Χρήστος Γ. Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωσις και η νομική μορφή του συνεταιρισμού των Αμπελακίων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Π. Σακκούλα 1973, σ. 31.

²⁴ Σπυρίδων Λάμπρου, 1917 «Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων» στο Απόστολος Βακαλόπουλος, *Πηγές ιστορίας του Νέου Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη*: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 214.

όπως και η αρχική πρόβλεψη που αφορούσε την αποχώρηση από τον συνεταιρισμό. Σύμφωνα με αυτή οποιοσδήποτε θέλει να αποσυρθεί από τη συντροφία οφείλει να το κάνει στον τόπο σύστασής της, δηλαδή μόνο στα Αμπελάκια και πουθενά αλλού.²⁵ Πέραν αυτού κανένας δεν μπορούσε να συνεταιριστεί και άρα να κάνει οποιαδήποτε εργασία αν δεν ήταν αφενός μέλος της κοινότητας²⁶, μολοντί υπήρχε η ρύθμιση που επέτρεπε την κεφαλαιακή συμμετοχή με τόκο 10% ετησίως για τους ιδιώτες μη μέλη της κοινότητας σε αντιδιαστολή με το 12% που ίσχυε για τα μέλη.²⁷ Έτσι παρατηρούμε μια κάποια πρόβλεψη εναντίον των εξωτερικών κινδύνων, έστω και αρχικά.²⁸ Η ευστοχία των αρχικών οικονομικών προβλέψεων που παραθέσαμε φαίνεται στην αύξηση των μετοχών της συντροφίας που από 600.000 πιάστρα φτάνει τα 1.000.000 σε έναν μόλις χρόνο λειτουργίας της. Ενώ το 1797 παράγονταν 2.500 μπάλες βαμμένου νήματος 100²⁹ ή και 200 οκάδων έκαστη³⁰ με την τιμή της οκάς το 1805 να φτάνει τα 12 πιάστρα τη στιγμή που για παράδειγμα το ψωμί στα Αμπελάκια πουλιόταν για 7 άσπρα.³¹

Εκτός από το ανώτατο και κατώτατο όριο συμμετοχής στη συντροφία, μπορούσε κάποιος να συνεταιριστεί προσφέροντας μια σειρά από υπηρεσίες ή δεσμεύσεις. Η κεφαλαιακή συμμετοχή της οποίας τα όρια είπαμε παραπάνω είναι μόνο ένας από τους τρόπους συμμετοχής στο συνεταιρισμό. Για παράδειγμα μπορούσε κάποιος να προσφέρει κομμάτι ή ακόμη και ολόκληρη την έγγειο ιδιοκτησία του, που θα περνούσε έπειτα στα περιουσιακά στοιχεία της Κοινής Συντροφίας και η οποία θα αξιοποιούνταν για την καλλιέργεια βαμβακιού ή Ριζαριού. Τέλος, μπορούσε κανείς να προσφέρει την ίδια του την εργασία σε τομείς όπως η καλλιέργεια των πρώτων υλών, την παραγωγή του προϊόντος ή ακόμα και της εμπορίας του σε ένα πρώτο στάδιο.³²

Ο συνεταιρισμός διανύει μια πορεία τριών φάσεων, όπως θα μπορούσαμε να διακρίνουμε. Πέραν της ήδη υπάρχουσας από πριν οικοτεχνίας, που οργανώνεται κάτω από τη σκέπη της κοινοπραξίας, η ίδια η οργανωτική δομή δημιουργείται γύρω στα 1780 και περνάει την πρώτη της κρίση έσωθεν το 1794 όποτε και διαλύεται προσωρινά μέχρι και το τέλος του χρόνου, για επανιδρυθεί για τρία περίπου χρόνια μέχρι τη διακοπή των εργασιών

²⁵ Λάμπρου, 1917 «Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων», σ. 214.

²⁶ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 20.

²⁷ Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωσις*, σ. 31.

²⁸ Κωνσταντίνος Οικονόμου, *Η Λάρισα και η Θεσσαλική ιστορία*, τμ. δ', Λάρισα: 2009, σ. 249.

²⁹ Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 143.

³⁰ Χατζηφώτης, *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην τουρκοκρατία*, σ. 128.

³¹ Dimitris Loizos, «Economic History Problems of 18th c. Ottoman Greece The Case of Ambelakia in Thessaly (a preliminary report)», *Ανιστόρητον*, τμ. E011, 21/04/2001, σ. 3.

³² Dimitrios G. Ierapetritis, «Guilds and Cooperative Community Networks in the Eastern Mediterranean: Evidence from Greece Under Ottoman Occupation», *Journal of the Knowledge Economy*, τμ. 10, τχ. 4, (2019), σ. 1578-1696, Singer, σ. 1587.

της εξαιτίας των Ναπολεόντειων πολέμων και να ανασυσταθεί για τρίτη και τελευταία φορά το 1804, υποτονικότερη από κάθε προηγούμενη, μέχρι και το 1812 όποτε διαλύεται οριστικά.³³ Διάφορες πηγές διαφωνούν ως προς τη στιγμή εκείνη που μπορούμε να μιλήσουμε για την ίδρυση του συνεταιρισμού με βεβαιότητα. Ωστόσο το 1780, ως ημερομηνία δεν είναι η επικρατέστερη και εκτός αυτού εμφανίζεται στο καταστατικό αυτό καθ' αυτό μεν ως η ημερομηνία υπογραφής αλλά με την διατύπωση του άρθρου α' να αναφέρει ρητά «απεφασίσαμεν να ανακαινίσωμεν καί νά συγκροτήσωμεν πάλιν τήν κοινήν ημών συντροφίαν καί αδελφότητα».³⁴

Η λαμπρότερη στιγμή της Κοινής Συντροφίας- όπως ονομαζόταν η κεντρική εταιρεία που διαχειριζόταν τις επιμέρους βιοτεχνίες- είναι η πρώτη. Είναι η εποχή της ακμής του Γεωργίου Σβάρτς³⁵ και επιφανών οικογενειών της κοινότητας καθώς και της ζωηρότερης προσήλωσης επί το έργο. Παρόλο που ο Boulanger θεωρεί την περίοδο του 1810 την πιο επιτυχημένη³⁶, δεν θεωρούμε κάτι τέτοιο ορθό, εφόσον, όπως θα δούμε και παρακάτω, αυτό δεν διασταυρώνεται με τις συνθήκες που επικρατούν. Ας δούμε αναλυτικότερα αυτές τις φάσεις, τα στιγμιότυπα της ιστορίας των Αμπελακίων και του συνεταιρισμού τους.

Η απαρχή του συνεταιρισμού έχει ασαφείς ρίζες σύμφωνα με τον Κορδάτο. Από την άλλη η παραδοσιακή «κοκκινάδικη» τέχνη, σύμφωνα με τον Ασδραχά μεταφέρθηκε από τη Λάρισα στα μέσα του 18^{ου} αιώνα.³⁷ Έκτοτε η προϋπάρχουσα βιοτεχνική κίνηση ενισχύθηκε και εμφανίστηκαν εξειδικευμένα κέντρα αυτής κι εδώ αλλά και αλλού, όπως στον Τύρναβο και στην Αγιά. Ο Κώστας Σπανός, και ο Αστέριος Βόγιας ωστόσο, υποστηρίζουν πως η κοκκινάδικη τέχνη στα Αμπελάκια είναι ακόμη παλαιότερη και αναγάζεται ακόμη και πριν το 1658.³⁸ Όπως είπαμε και πριν οι δραστηριότητες υπήρχαν ήδη και μικρότερες συσσωματώσεις ξεπηδούσαν πότε-πότε. Ο Α. Βακαλόπουλος κάνει λόγο για ύπαρξη δύο-τριών συντροφιών γύρω από τα 1711 που ανταγωνίζονταν σφοδρά η μία την άλλη, με πολλούς από τους μετόχους τους να συζητούν ήδη από τότε για συνένωση προκειμένου να

³³ Ηλίας Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία. Τα Θεσσαλικά Αμπελάκια (1770-1820)*, Αθήνα: Κάλβος 1998, σ. 226.

³⁴ Λάμπρου, *Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων*, ό.π, σ. 211.

³⁵ Ο Γεώργιος Μαύρος ή Σβάρτς από το γερμανικό επίθετο που σημαίνει μαύρος είναι η σημαντικότερη προσωπικότητα της Κοινής Συντροφίας και ο μεγαλύτερος μέτοχος της από την αρχή ως το τέλος της.

³⁶ Boulanger όπως παραθέτει ο Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 22.

³⁷ Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 396-397.

³⁸ Κώστας Σπανός, *Δώδεκα ανέκδοτες επιστολές της συντροφιάς των Αμπελακίων (1787-1799)*, (ανατυπ.) Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τμ. 67: Λάρισα 2015, σ. 1. · Αστέριος, Γ. Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας, κοινοτική οργάνωση και διεθνείς σχέσεις των Αμπελακίων (18^{ος}- 19^{ος} αι.) και η γενική τους βιβλιογραφία*, Τρίπολη 2006: ΦΥΛΛΑ.

παύσει η έχθρα.³⁹ Αυτό που ονομάζουμε όμως Κοινή Συντροφία, και που πας ενδιαφέρει στο παρόν κείμενο, αδιαμφισβήτητα είναι προϊόν της οικογένειας Σβάρτς και Δρόσου⁴⁰ που αναφέρονται ως οι έχοντες το «λύειν και δεσμείν στην Εταιρία»⁴¹, η οποία συστήνεται μάλλον τη δεκαετία του 1770 και προς τα τέλη της τελικώς. Οι εργασίες της στο εξωτερικό, ωστόσο, δεν άρχισαν παρά τον Μάιο του 1780.⁴² Αποδείξεις για την ύπαρξη προγενέστερων της επίσημης ίδρυσης της συντροφίας δραστηριοτήτων έχουμε από διάφορες επιστολές όπως εκείνη του Κόμητα Δροσίνου⁴³ ήδη από τις 27 Ιουνίου του 1777.⁴⁴ Πληροφορίες για την ίδια χρονική περίοδο και την ύπαρξη από τότε της συντροφίας έχουμε και από τον Ασδραχά.⁴⁵ Ο Μουτσόπουλος από την άλλη υποστηρίζει πως το καταστατικό του 1780 είναι μεταγενέστερο και άρα είχαν προηγηθεί άλλα που χρονολογούνται τη δεκαετία του 1770 και τα οποία όμως δεν σώζονται.⁴⁶ Εδώ, ξανά ο Σπανός αναφέρει το έτος 1778 ως το επικρατέστερο για την ίδρυση της Κοινής Συντροφίας, ενώ αναφορικά με την ύπαρξη μικρότερων συσσωματώσεων παρόμοιου χαρακτήρα υποστηρίζει πως η πρώτη προσπάθεια για κάτι τέτοιο έγινε το 1771.⁴⁷ Με αυτή την άποψη συντάσσεται και ο Ιεραπετριτής.⁴⁸ Γενικότερα, την ιστορική στιγμή εκείνη που για την οποία μπορούμε να κάνουμε λόγο για την ίδρυση της Κοινής Συντροφίας, μόνο κατά προσέγγιση μας δίνεται η δυνατότητα να την πλησιάσουμε. Στην παρούσα εργασία θα λάβουμε το σημείο εκκίνησής της περίπου το 1780. Ακόμα όμως κι αν αποδειχθεί ότι αυτή λειτουργούσε 2 και 3 χρόνια νωρίτερα αυτό δεν στερεί κάτι από το αντικείμενο το οποίο εξετάζουμε εδώ.

Το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με τη συστηματικότερη νηματοβαφή προέρχεται από τη γενικότερη κίνηση και τη τάση που επικρατεί την ίδια περίοδο στις ξένες αγορές της Κεντρικής Ευρώπης, γεγονός που οδηγεί πολλές οικοτεχνίες στη στροφή προς μια συμμετοχική παραγωγή. Συγκεκριμένα αναφέρονται 2-3 βιοτεχνικές ενώσεις πριν την δημιουργία της Κοινής Συντροφίας, των οποίων ο διαρκής ανταγωνισμός, από κοινού με διάφορους κινδύνους επιδρομών, φυσικών καταστροφών, κακών συνθηκών διαβίωσης και

³⁹ Ιωάννης Μ. Χατζηφώτης, *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην τουρκοκρατία*, Αθήνα: Παπαδήμας 2008, σ. 127.

⁴⁰ Μεγαλομέτοχος της συντροφίας και ένας από τους ιδρυτές της.

⁴¹ Οικονόμου, *Η Λάρισα και η θεσσαλική ιστορία*, σ. 250.

⁴² Λάμπρου, *Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων*, σ. 211.

⁴³ Μέτοχος στη συντροφία.

⁴⁴ Ηλίας Π. Γεωργίου, Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων, στο Απόστολος Βακαλόπουλος, *Πηγές ιστορίας του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 219-220.

⁴⁵ Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, ό.π., σ. 398.

⁴⁶ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.147.

⁴⁷ Σπανός, *Δώδεκα ανέκδοτες επιστολές*, ό.π., σ. 1.

⁴⁸ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1587.

επιδημιών έφερε στο προσκήνιο την ανάγκη για συνένωση.⁴⁹ Εντούτοις, η αρχική «ειρήνη» μεταξύ των διαφόρων παραγόντων, συνήθως επιφανών ονομάτων και οικογενειών δεν έμελλε να κρατήσει πολύ και ο πρότερος ανταγωνισμός δεν έσβησε. Αναλυτικότερα για τη δομή αυτής της εσωτερική διαμάχης θα δούμε στο κεφάλαιο 2.2.

Εκτός από αυτό μπορούμε να πούμε πως η αμπελακιώτικη συντροφία μπορεί να θεωρηθεί απόρροια της γενικότερης τάσης που επικρατεί. Δηλαδή όσο το διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας γινόταν όλο ένα και λιγότερο συγκεντρωτικό, οι διάφοροι πληθυσμοί, κυρίως της ανατολικής Θεσσαλίας προχωρούσαν σε συγκεντρωτικούς συνδέσμους, σε μια προσπάθεια περεταίρω αποδέσμευσης από την Υψηλή Πύλη.⁵⁰

Στο επίπεδο, τώρα, της συνεργασίας του κεφαλαίου και της εργατικής τάξης έχουν γραφτεί πολλά, από διάφορους ιστορικούς που υποστηρίζουν πως ουδέποτε υπήρξε κάποια συνεργασία μεταξύ του κεφαλαίου και των εργατικών χεριών της συντροφίας από τη μία, ενώ από την άλλη γίνεται λόγος για μια κοοπερατίβα μέχρι και λύση του «κοινωνικού προβλήματος» όπως διαπιστώνει ο Φιλάρετος.⁵¹ Η συμμετοχή των εργατών στη συντροφία δεν απαγορευόταν όπως είπαμε, καθώς με την κατάθεση του κατώτατου ορίου του αντιτίμου απολάμβαναν μισθό και το 10 τοις εκατό της μετοχής⁵², ωστόσο αποθαρρύνονταν καθώς εξασφάλιση των καταθέσεων τους δεν υπήρχε και αργότερα οι κεφαλαιούχοι άδραξαν της ευκαιρίας να μεγιστοποιήσουν τα προσωπικά τους κέρδη.⁵³ Μιλάμε για νούμερα που οι εργάτες φυσικά δεν έχουν τη δυναμική να ανταγωνιστούν πόσο μάλλον να «χτυπήσουν». Συνεπώς, όπως διαπιστώνει ο Μουτσόπουλος: «Στο καταστατικό πουθενά δεν γίνεται λόγος για συνεργασία κεφαλαίου και εργασίας».⁵⁴

Τα πράγματα σε αυτή την πρώτη φάση έμοιαζαν να πηγαίνουν καλά στο εξωτερικό. Οι προσδοκίες είχαν καλυφθεί, ωστόσο ύστερα από την οξυνόμενη εσωτερική διαμάχη, η κοινοπραξία διαλύθηκε. Η ανασύστασή της έγινε λίγο αργότερα, στο γύρισμα του έτους του 1795 με μικρές αλλαγές στο καταστατικό. Στην πραγματικότητα απλά χωριζόταν στα δύο. Ενώ το κέντρο της συντροφίας παρέμενε το χωριό, η πραγματική άνωθεν οργάνωση των επιχειρήσεων της οριζόταν η Βιέννη και ο εκεί Πρώτος,⁵⁵ υπεύθυνος σχεδόν των πάντων με

⁴⁹ Χατζηφώτης, *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην τουρκοκρατία*, σ. 127.

⁵⁰ Socrates D. Petmezas, «Patterns of protoindustrialization in the Ottoman Empire, the case of eastern Thessaly, ca. 1750-1860», *The journal of European economic history*, τμ. 19, τχ. 3, Roma: Banco di Roma Χειμώνας 1990, σ. 573-603, σ. 583.

⁵¹ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 28-29.

⁵² Λάμπρου, *Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων*, σ. 217-218.

⁵³ Οικονόμου, *Η Λάρισα και η θεσσαλική ιστορία*, σ. 249. · Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.154.

⁵⁴ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.151.

⁵⁵ Υπεύθυνος για τις εργασίες της συντροφίας στη Βιέννη και στο εξωτερικό γενικότερα.

υπερβολικά εκτεταμένες αρμοδιότητες και ελευθερίες πάνω στον συνεταιρισμό.⁵⁶ Αυτό ως συνέπεια επέσυρε την εξάρτηση του συνεταιρισμού από την αυστριακή αγορά και γενικότερα από την κίνηση της εξωτερικής αγοράς σε ένα υψηλό επίπεδο. Ο χωρισμός σε δυο ουσιαστικά εταιρείες προερχόταν από το πρώτο καταστατικό, αλλά τώρα δινόταν περισσότερο βάρος στο αυστριακό κομμάτι. Συγκεκριμένα ορίζονταν συνολικά δέκα υπεύθυνοι (προεστώτες), επτά από τους οποίους έδρευαν στα Αμπελάκια, οι οποίοι είχαν το αποκλειστικό δικαίωμα της υπογραφής και τρεις μόνο στη Βιέννη με τα ίδια δικαιώματα.⁵⁷ Ωστόσο, ο Πρώτος της Βιέννης όριζε κατά βούληση τους διάφορους υφισταμένους του στα γραφεία του εξωτερικού μια και η αυστριακή πρωτεύουσα ήταν το κέντρο των εμπορικών συναλλαγών του συνεταιρισμού. Αρχικά οι υπεύθυνοι ήταν τρεις στα Αμπελάκια και τρεις στη Βιέννη.⁵⁸ Τα επιμέρους γραφεία που είχε υπό τον έλεγχό της η επιτροπή της Βιέννης απλώνονταν σε ένα ευρύ γεωγραφικό πεδίο τόσο εντός του Οθωμανικού κράτους, όσο και εκτός αυτού. Η «ηγεμονία» του Πρώτου της Βιέννης έτσι εκτεινόταν από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και τη Θεσσαλονίκη στην Οδησό και τη Βουδαπέστη και από εκεί ως την Λειψία, το Αμβούργο, το Λονδίνο, τη Δρέσδη, την Τεργέστη, τη Λυών, τη Ρουέν και τον Άμστερνταμ.⁵⁹ Το συμπέρασμά μας, λοιπόν, πως το βάρος δινόταν αυτή τη φορά στη Βιέννη και όχι στο χωριό, προέρχεται από τις εκτεταμένες αρμοδιότητες του υπευθύνου εκεί αναφορικά με την εμπορική δραστηριότητα έξωθεν.⁶⁰ Εκτός αυτού, στα εξωτερικά γραφεία ήταν που δρούσαν οι επιφανέστεροι μέτοχοι, οι κατεξοχήν ενασχολούμενοι με το εμπορικό πρόσωπο της συντροφίας, ενώ τα Αμπελάκια παρέμειναν το παραγωγικό κέντρο και άρα το κομμάτι εκείνο που δραστηριοποιούνταν οι εργάτες, οι γυναίκες και τα παιδιά.

⁵⁶ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 81 και άρθρον 9.

⁵⁷ Βασίλειος Σφυρόερας, «Επισκόπηση του ελληνισμού κατά περιοχές. Στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο», στο Ανδρέας Μπάγιας (επίμ.), *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τμ.ια', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1975, σ.189-206, σ. 204.

⁵⁸ Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 144.

⁵⁹ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 21. · Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 144.

⁶⁰ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 71.

Χάρτης 1.1. Τα Αμπελάκια και οι εμπορικές τους αντιπροσωπείες στο εξωτερικό.⁶¹

Τον πρώτο καιρό, η νέα αυτή ρύθμιση μάλλον έδρασε ικανοποιητικά ως προς τα αναμενόμενα μεγέθη και έδειξε να ξεπερνάει τις διχόνοιες του παρελθόντος παρόλες τις δυσαρέσκεις στο πρόσωπο του Σβάρτς κατά καιρούς. Μάλιστα ο ίδιος γράφει πως υπάρχει ανάγκη οι παρούσες συνθήκες να «δεθούν» για ακόμη τρία χρόνια με «νόμους καλούς»⁶², οι οποίοι θα διασφαλίζουν περαιτέρω την αποφυγή της κερδοσκοπίας των μελών. Οι συνθήκες, όμως, της διεθνούς αγοραστικής κίνησης δεν ευνόησαν για άλλη μια φορά τη συντροφία, η οποία τώρα είχε να ανταπεξέλθει τους καταστρεπτικούς Ναπολεόντειους πολέμους και τη συμμετοχή της Αυστρίας σε αυτούς. Το 1798 αναστέλλει τις δραστηριότητές της εκ νέου.

Ας δούμε την τελευταία φάση του συνεταιρισμού μέχρι και τη διάλυση του, η οποία, όπως και οι απαρχές του, είναι εξίσου ασαφής. Η οριστική διάλυση επέρχεται το 1812, ωστόσο όπως και από πριν η δραστηριότητα υπήρχε έτσι και μετά δεν διακόπηκε ούτε σταμάτησε να υφίσταται. Μπορούμε να πούμε ότι δεν ανέκαμψε ποτέ ξανά. Ήδη από το 1805 σημάδια κατάρρευσης υπήρχαν, οι αγορές στο εξωτερικό είτε είχαν κλείσει είτε μεταπολεμικά είχαν τόσο επιβαρυνθεί που έψαχναν φθηνότερες λύσεις και φυσικά το κέντρο

⁶¹ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1591.

⁶² Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 81. · Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 214.

των αμπελακιώτικων δραστηριοτήτων, η Αυστρία είχε περιέλθει σε μια κατάσταση οικονομικής αστάθειας με την πτώχευση του 1811.

Στη Θεσσαλία τα πράγματα πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο και η πρότερη «ελευθερία» των Τεμπών κλονιζόταν από την επιθετικότητα του Αλή Πασά. Η ταφόπλακα του συνεταιρισμού ήρθε το 1812-1813 με τον λιμό, την πανώλη που αποδεκάτισε τον πληθυσμό. Η παρακμή δεν οφείλεται σε αυτό αποκλειστικά, αλλά πολύ περισσότερο η επιδημία έδρασε καταλυτικά και επιτάχυνε την επερχόμενη διάλυση που φαινόταν στον ορίζοντα. Εκείνη απλώς ξεδιάλυσε το τοπίο.

+

ΑΔΣΦ

B

Κεφάλαιο 2

Τα Συμπτώματα της παρακμής

Οι μικρότερες συντροφίες εμφανίζονταν κατά καιρούς και προκειμένου πολλές να επιβιώσουν τις διεθνείς συνθήκες, τον ανταγωνισμό και τους τοπικούς κινδύνους, εμπλέκονταν στη διακίνηση ξένων προϊόντων στις αγορές που ήδη τους ήταν γνώριμες. Για παράδειγμα η συντροφία Δρόσου Κομνηνού⁶³ προωθούσε αγγλικά νήματα και άλλα δευτερευούσης σημασίας προϊόντα. Ενώ οι επιμέρους συσσωματώσεις που προέκυψαν μετά τη διάσπαση της Κοινής Συντροφίας, δεν ήταν σπάνιο να συνεργάζονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, αυτή συνεργάζεται με τη εταιρεία «Σφάρτζ και Συντροφία».⁶⁴ Πολλές από αυτές έβλεπαν τη διάνοιξη νέων εμπορικών δρόμων στην Ανατολή⁶⁵ ως τη μόνη ελπίδα για τη διάσωση των δραστηριοτήτων τους, πέρα από την ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων στη δύση, έργο αρκετά δύσκολο μετά την εμφάνιση των εργοστασιακών βρετανικών μονάδων κατεργασίας του μαλλιού. Τέλος ο Urdahart⁶⁶ περιγράφει ένα σκηνικό που θέλει την αρχική διάλυση ως την κύρια αιτία της εξαφάνισης των επιμέρους εταιρειών επειδή ακριβώς είχαν μέρισμα στις μετοχές της παλιάς συντροφίας.⁶⁷

Οι συντροφίες που αποφάσιζαν να προχωρήσουν σε συνενώσεις με άλλες φρόντιζαν ο χαρακτήρας τους να είναι κατά βάση κερδοσκοπικός, τοκογλυφικός και ευκαιριακός.⁶⁸ Εκείνη την εποχή πλέον τα μεγάλα μεγέθη δεν βρίσκονταν στον πίνακα των προτεραιοτήτων, διότι δεν υπήρχε η δυνατότητα γι' αυτά. Συνεπώς, οι μεσοβέζικες και απελπισμένες λύσεις μόνο πρόσκαιρη ανακούφιση παρείχαν σε ένα κατά τα άλλα χαμένο παιχνίδι.

Οι πολλαπλές συσσωματώσεις, ωστόσο δεν ήταν αποκύημα της διάσπασης της Κοινής Συντροφίας. Ταυτόχρονα με την Κοινή Συντροφία, ήδη από την αρχική της σύσταση και για όλη τη διάρκεια της δραστηριότητάς της, δρουν και επιμέρους, μικρότερες συνήθως εταιρείες που φυσικά την ανταγωνίζονται. Μια από αυτές είναι για παράδειγμα η «Δροσίνου Χ'ΐβου Σφάρτζ» που λειτουργεί το 1806.⁶⁹ Αυτές, όπως είπαμε, δεν εμπορεύονται αποκλειστικά και μόνο νήματα, αλλά και επιπλέον προϊόντα. Τονίζεται από τους μηλιώτες

⁶³ Μια από τις επιμέρους συντροφίες που αποσπάστηκαν από τον συνεταιρισμό.

⁶⁴ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους* σ. 85. · Γεωργίου, *Νεότερα στοιχεία* σ. 219-220. Η εταιρία αυτή παρέμεινε στον πυρήνα της Κοινής Συντροφίας, ωστόσο συνεργαζόταν πολλές φορές με συντροφίες που αποσπάστηκαν.

⁶⁵ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία* σ. 243.

⁶⁶ Σκωτσέζος διπλωμάτης, φιλέλληνας, συγγραφέας και πολιτικός.

⁶⁷ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 120.

⁶⁸ Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, σ. 145. · Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.151.

⁶⁹ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.162. Μια ακόμη συντροφία.

λόγιους Γρηγόριο Κωνσταντά και Φιλλιπίδη Δανιήλ ακριβώς η φύση της διαφωνίας συμπληρωματικά με τα λόγια:

Είναι πολύ πλούσιοι, επιτήδειοι στο επάγγελμά τους και μερικοί ελεύθεριοι και φιλάγαθοι· είνε όμως κομμάτι ασύμφωγοι και κρίμα στα τόσα καλά που έχουν! Διά τι αυτό τό ολέθριο γέννημα τής βαρβαρότητας τούς βλάπτει καθ' εκάστην εν μέρει και ημπορεί να τούς βλάψη και ολικώς.⁷⁰

Η συμπτωματολογία της παρακμής δεν μένει μονάχα στην αδυναμία ανασύστασης της Κοινής Συντροφίας ή διατήρησης οποιασδήποτε άλλης συνεταιριστικής δράσης, αλλά φαίνεται και στα άτομα που συμμετέχουν σε όλο αυτό. Τα χρέη είναι πολλές φορές δυσβάσταχτα⁷¹. Η διάλυση άφησε πίσω της ένα τεράστιο κενό, το οποίο όμως είχε δημιουργηθεί μέσα στην φαινομενικά αθέατη ευημερία που απολάμβαναν οι μέτοχοι. Ο ίδιος ο Σβάρτς φυλακίστηκε δυο φορές για τα χρέη του τόσο από τον Αλή Πασά όσο και από τις αυστριακές αρχές το 1818.⁷² Βλέπουμε εδώ, λοιπόν, πως η παρακμή αφήνει κατάλοιπα, που «κυνηγούν» τα άτομα πολύ μετά τη διάλυση της Κοινής Συντροφίας.

Ας σταθούμε όμως λίγο πιο συγκεκριμένα στη διείσδυση του Αλή Πασά στα Αμπελάκια και σε ό,τι έχει να κάνει σχέση με τον συνεταιρισμό τους. Αν και πολλοί ξένοι και Έλληνες συγγραφείς του 19^{ου} αιώνα κ.ε υπετρανώνουν τον ρόλο του Αλή και του Βελή στην κατάλυση των Αμπελακίων και των εκεί δραστηριοτήτων⁷³, η πιο σύγχρονη ιστοριογραφία, αρχής γενομένης του Κορδάτου, περνάει στο άλλο άκρο και υποστηρίζει πως ο Αλή και πολύ περισσότερο εδώ ο γιός του παρουσιάζονταν ιδίως στις λαϊκές, φτωχές μάζες ως απελευθερωτές. Στηρίζει την άποψή του στις περιγραφές του Αδάμ Ανακατωμένου⁷⁴, περιγραφές που έγιναν στα 1870 και που από ό,τι μπορούμε να διακρίνουμε έχουν εμποτιστεί βαθύτατα από το σοσιαλιστικό ρεύμα της εποχής.⁷⁵ Ο Κουκκίδης σε αυτό το σημείο τονίζει πως μόνο ευεργέτες δεν μπορούν να θεωρηθούν ο Αλή και ο Βελή καθώς όπως θα δούμε παρακάτω είχαν πλέον υποτάξει οικονομικά πλήρως την περιοχή.⁷⁶ Ας μην ξεχνάμε ότι ήταν διαβόητος Αγιάνης.⁷⁷ Δεν θα μπορούσαμε να δεχθούμε την υπεραπλούστευση του Κορδάτου

⁷⁰ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.156. Εννοεί οι Αμπελακιώτες.

⁷¹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 201.

⁷² Στο ίδιο, σ. 242.

⁷³ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 25-26.

⁷⁴ Έλληνας περιηγητής του δεύτερου μισού του 19ου αι.

⁷⁵ Οικονόμου, *Η Λάρισα και η θεσσαλική ιστορία*, σ. 250.

⁷⁶ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 108-109.

⁷⁷ Διοικητής και τσιφλικάς μιας διοικητικής περιφέρειας που ασκούσε την εξουσία για λογαριασμό του κεντρικού κράτους. Ο Πρόκριτος, σύμφωνα με το Γλωσσάρι: Φωκίων Κοτζαγεώργης, *Πρώιμη Οθωμανική*

εδώ, καθώς όπως γνωρίζουμε ο σοσιαλισμός ήταν άγνωστος στην εποχή που αναφερόμαστε και άρα μια συνειδητοποίηση της ύπαρξης εργατικής τάξης από τους εργάτες τους ίδιους είναι εκτός ορίων της εποχής. Εκτός αυτού ο Κουκκίδης υποστηρίζει πως τα έξοδα στα οποία αναφέρεται ο Ανακατωμένος δεν είναι τόσα πολλά ώστε να φτάσουν να γονατίσουν οικονομικά την συντροφία.⁷⁸

Πέραν αυτού, τα Αμπελάκια τηρούσαν φόρου υποτελής στον Αλή και μάλιστα ο ίδιος υπονόμει την τοπική παραγωγή προς όφελός του με την εισαγωγή, για παράδειγμα, φεσιών από την Τυνησία.⁷⁹ Ο ίδιος στις αρχές του 19^{ου} αιώνα εισέπραττε περί τα 60.000 γρόσια από τον οικισμό⁸⁰ μέσω μεθόδων τρομοκρατίας και εκβιασμού.

Παραμένουμε στον Κορδάτο, ο οποίος θεωρεί κύριο αίτιο της παρακμής την οικονομική κρίση, όπως την ονομάζει, που περιήλθαν τα Αμπελάκια για 15-20 χρόνια. Η κρίση αποδίδεται, όπως λέει, στην υπερπαραγωγή του συνεταιρισμού και τον αγγλικό ανταγωνισμό.⁸¹ Για εμάς, η οικονομική κρίση αποτελεί σύμπτωμα, καθώς μπορούμε να θεωρήσουμε τα αίτιά της σε μια πολύ πιο σύνθετη βάση και ίσως πιο απλωμένα στο χρόνο από ό,τι τα όρια του Κορδάτου. Τα Αμπελάκια δεν γνώρισαν τόσο μεγάλη οικονομική ευμάρεια ειδικά μετά την πρώτη τους λάμψη και οι διεθνείς οικονομικές συνθήκες ποτέ δεν ήταν αρκετά σταθερές και πρόσφορες για κάτι περαιτέρω. Τα αίτια της οικονομικής κρίσης δεν μπορούν να αναζητηθούν στο εσωτερικό του συνεταιρισμού. Το μόνο που μπορούμε να αποδώσουμε σε αυτό είναι την αδυναμία ανακοπής των συνεπειών της.

Ειδικότερα για την οικονομική κρίση, αυτή εκφράστηκε κυρίως με την φυγή σημαντικών μεγαλομετόχων όπως οι Σολομοί, ο Τάντζαλης⁸², ο Δρόσος (Κομνηνός) κ.α⁸³, σε μια προσπάθεια να περισώσουν την κατάστασή τους έστω και στην ύστατη στιγμή. Οι μέχρι τέλους πιστοί στη κεντρική συντροφία θα κληροδοτήσουν στους απογόνους τους τα χρέη τους, όπως ο Σβάρτς.⁸⁴ Φυσικά και οι μαζικές αποχωρήσεις παρατηρούνται στα ανώτερα στρώματα του συνεταιρισμού και όχι στα χαμηλά, εργατικά κομμάτια του. Οι μισθοί που πλήρωνε η συντροφία ακολουθούσαν τη πτωτική πορεία της οικονομίας της, εντούτοις αν ένας εργάτης δεν επέλεγε την μισθωτή εργασία, αλλά τη συμμετοχή στα κέρδη του συνεταιρισμού κατά το άνοιγμα των λογαριασμών, αποκόμιζε τον τόκο του 12% που του

Πόλη, επτά περιπτώσεις από τον νοτιοβαλκανικό χώρο, Αδριανούπολη-Σέρρες-Καστοριά-Τρίκαλα-Λάρισα-Θεσσαλονίκη-Ιωάννινα, Αθήνα: Βιβλιόραμα 2019, σ. 11.

⁷⁸ Κουκκίδης, Το πνεύμα του συνεργατισμού, σ. 119.

⁷⁹ Αστέρης, Γ. Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 72.

⁸⁰ Σφυρόερας, Επισκόπηση του ελληνισμού, σ. 204.

⁸¹ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 129-132.

⁸² Γεωργίου, Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων, σ. 5.

⁸³ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, ό.π, σ. 134.

⁸⁴ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 236-237.

αναλογούσε.⁸⁵ Ωστόσο, το ποσό για έναν εργάτη που πρέπει στο μεσοδιάστημα να καλύψει τις καθημερινές του ανάγκες είναι πενιχρό και η απόδοσή του αβέβαιη. Καταχρεωμένοι οι Αμπελακιώτες μετά τη διάλυση άφηναν και τον οικισμό. Ένα ακόμη σύμπτωμα της κατάπτωσης είναι εκείνο της ερήμωσης του τόπου, που είχε ξεκινήσει μερικώς πριν το ξέσπασμα την επιδημίας.

Ένα ακόμα παραγκωνισμένο και ξεχασμένο σύμπτωμα είναι η απόπειρα του συνεταιρισμού στη εκμηχάνιση των μεθόδων παραγωγής. Αυτό δείχνει ακριβώς μια ανάγκη για μεθοδικότερη εργασία, που ενδεχομένως θα μαζικοποιούσε κάπως το τελικό προϊόν με μικρότερο κόστος και άρα μεγαλύτερα κέρδη αφού το αμπελακιώτικο νήμα θα έμπαινε και πάλι στο παιχνίδι δίπλα στο αγγλικό προϊόν.

Ωστόσο η απώλεια βοηθητικών και προστατευτικών μέσων από τις αντιαναπτυξιακές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές δομές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν αυτό που περιόρισε τους ελιγμούς απέναντι στον από εξωτερικού ανταγωνισμό.⁸⁶ Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, εποχή που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα για την παρακμή του συνεταιρισμού, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υιοθετεί ένα γενικότερο πλάνο που υπονομεύει τις συνεταιριστικές και συντεχνιακές οργανώσεις παύοντας την αποκλειστικότητα παραγωγικών προϊόντων που μέχρι τότε η εκάστοτε από αυτές κατείχε και επιπλέον καταργεί τις ενοϊκές συνθήκες που μέχρι τότε επικρατούσαν μεταξύ αυτών και στο εμπόριο με τη δύση. Παράλληλα το σύστημα των Αγιάνηδων είχε πλέον παγιωθεί. Επιπλέον η σταθερή πλέον εισχώρηση των ξένων εμπορικών αντιπροσωπειών εξασφάλιζε προνομιακές ρυθμίσεις για τα προϊόντα των δυτικών εμπορών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές αυτές, αποσκοπούσαν μεν στη προστασία από τη καταστροφή που έφερε η βιομηχανική επανάσταση στις μη βιομηχανικές περιοχές της Ευρώπης και στα προϊόντα που παρήγαν, ωστόσο ήταν οι αλλαγές αυτές που οδήγησαν σε μια περίοδο κρίσης τη συντεχνιακή οργάνωση μακροπρόθεσμα.⁸⁷ Αρχικά ωστόσο, ήταν η ανάγκη για προστασία από τη καταστρεπτική, για την οθωμανική παραγωγή, Βιομηχανική Επανάσταση που επιτάχυνε την δημιουργία πολλών συντεχνιών, αν και πλέον η συντεχνία δεν διαδραμάτιζε τον εξέχοντα ρόλο που είχε πριν τον 18^ο αιώνα για το οθωμανικό εμπόριο.⁸⁸

Για να υπάρξει η ανάγκη για εκμηχάνιση εξ αρχής δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς πως κάτι δεν πήγαινε καλά. Γνωρίζοντας, λοιπόν, πως ο ανταγωνισμός στις αγορές του εξωτερικού ήταν τεράστιος και η εξειδίκευση ήδη αρκετά μεγάλη, η εκμηχάνιση

⁸⁵ Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 398. · Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, σ. 146.

⁸⁶ Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 73-74.

⁸⁷ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1580.

⁸⁸ Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, σ. 240.

προτάθηκε ως λύση. Συμπληρωματικά πληροφορούμαστε για την αγορά μιας κλωστικής μηχανής (τζιρίκα) από την Αγγλία το 1814, η οποία όμως δεν δούλεψε.⁸⁹ Ωστόσο τα κεφάλαια που απαιτούνταν ήταν σχετικά μεγάλα και αυτοί που τα κατείχαν είχαν είτε ήδη φύγει είτε αναμειχθεί σε άλλου είδους σκάνδαλα. Επιπλέον, κανείς δεν εγγυούταν πως η επιστροφή του εμβάσματος θα ήταν ικανοποιητική και αυτό καθιστούσε το έργο ριψοκίνδυνο και σχετικά αφελές αν συγκριθεί με την διάσταση που είχε πάρει ο αντίστοιχος τομέας την ίδια στιγμή στη Βρετανία. Η Κοινή Συντροφία είχε ήδη καθυστερήσει σε αυτό το κομμάτι. Ας μην ξεχνάμε ότι η εριουργία και η νηματοουργικές δραστηριότητες ήταν και οι πρώτες που εκβιομηχανίστηκαν μαζικά στην αυγή της Βιομηχανικής Επανάστασης. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όμως, στις παρυφές της Ευρώπης, η ευρεία εκμηχάνιση θα αργήσει αρκετά ακόμα και άρα και η μέθοδος παραγωγής των Αμπελακίων που μας ενδιαφέρει θα παραμείνει προ νεωτερική στην παρούσα φάση. Δηλωτικό φαινόμενο αυτής της διαδικασίας είναι και το γεγονός ότι η οθωμανική συντεχνία, για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω, διατηρείται ακόμη και μετά την εκβιομηχάνιση, πράγμα που δεν ισχύει για την υπόλοιπη Ευρώπη.⁹⁰

Σε ένα ακόμη ζήτημα που τίθεται, οι γενικότερες φορολογικές ατασθαλίες, σε πολλές περιπτώσεις η αισχροκέρδεια με γνώμονα την κερδοσκοπία εκδηλώνονταν σε ένα κλίμα καχυποψίας και μαρτυριών στις τοπικές αρχές. Τα μέλη πολλές φορές αλληλοκατηγορούνταν και φοβερίζονταν μεταξύ τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που μας παραδίδει ο Νικολόπουλος είναι εκείνο μιας επιστολής ενός μέλους προς τον Σβάρτς στις 15 Απριλίου 1808, στην οποία λέγονται τα εξής: «Αν ήθελα να δείξω αχρείον χαρακίρα πήγενα εις λάρισσαν και σας έκραζα εις τον απτήν μπέι εφέντι μας (...) ειδοποιώ και μένω».⁹¹

Στις επόμενες σελίδες του ίδιου παρατίθενται και άλλες επιστολές και εξάγεται το συμπέρασμα πως ήταν σύνθητες, μολονότι αντισυνεταιριστικό θα λέγαμε, τα διάφορα μέλη να καταφεύγουν στις επίσημες Οθωμανικές αρχές είτε στη Λάρισα είτε στα Γιάννενα για να λύσουν τις μεταξύ τους έριδες. Είναι σαφές, λοιπόν, πως η ύπαρξη της ανάγκης το επίσημο κράτος να αναμειχθεί για να λύσει τα διάφορα εσωτερικά ζητήματα της συντροφίας είναι, μεταξύ άλλων, μια απόδειξη πως η εσωτερική οργανωτική δομή δεν επαρκεί αφενός και αφετέρου δεν έχουν προβλεπτεί διαδικασίες αντιμετώπισης τέτοιων προβλημάτων εξ αρχής. Κι αυτό είναι ένα έκδηλο σύμπτωμα της εσωτερικής παρακμής. Με λίγα λόγια είναι υπέρμετρα καταστροφικού βαθμού ασυνεννοησία. Φυσικά η καταφυγή στις επίσημες τοπικές

⁸⁹ Παύλος Η. Στρούλιας, *Τέμπη και «Συνεταιρισμός Αμπελακίων»: καταβολές/ ιστορία-προοπτικές, Λάρισα: ΈΛΛΑ 1998, σ. 54.*

⁹⁰ Onur Yildirim, «Ottoman Guilds in the Early Modern Era», *International Review of Social History*, τμ. 53, (suppl. 16: The return of the guilds), (2008), σσ. 73-93, σ. 93.

⁹¹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 233.

αρχές για τέτοιου είδους ζητήματα δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο γενικά, ειδικά στον τομέα διαφόρων διενέξεων που κατά καιρούς προέκυπταν στις συντεχνίες κυρίως του αστικού χώρου της Οθωμανική Αυτοκρατορίας.

Τέλος, αλλά ίσως το πιο σημαντικό σύμπτωμα θα λέγαμε ότι είναι οι διαδοχικές διαλύσεις και ανασυστάσεις της αδελφότητας.⁹² Η αστάθεια αυτή δείχνει την αδυναμία του συνεταιρισμού να ακολουθήσει μια κατά τα αλλά χαραγμένη από πριν πορεία και μάλιστα σχεδόν προβεβλημένη. Δεν είναι κάποια αστοχία ή αβλεψία του καταστατικού που εκτροχιάζει την Κοινή Συντροφία, αλλά πολύ περισσότερο παράγοντες που διαφαίνονται μόνο επί του πρακτέου και συνεπώς είναι δύσκολο να προβλεφθούν ρεαλιστικά και με ακρίβεια εξ αρχής. Όπως και να 'χει, οποιαδήποτε νοηματοδότηση κι αν δώσουμε σε τελική ανάλυση σε αυτές της αλλεπάλληλες διαλύσεις και επανασυστάσεις, η ουσία δεν αλλάζει. Κι αυτό είναι ότι υπάρχει πρόβλημα στη διατήρηση μιας συγκεκριμένης πορείας.

+

ΑΔΣΦ

Β

⁹² Όνομα που αποδίδεται στην Κοινή Συντροφία.

Κεφάλαιο 3

Τα αίτια της παρακμής

Όπως είδαμε ο συνεταιρισμός δεν ακολούθησε μια γραμμική πορεία σύστασης, ακμής, παρακμής και διάλυσης ούτε ήταν πάντοτε ένας και ενιαίος. Τα συστατικά του στοιχεία άλλαζαν με κάθε νέα υπογραφή καταστατικού. Οι συνέταιροι δεν έμεναν οι ίδιοι. Από φάση σε φάση υπήρχαν απώλειες και νέες προσχωρήσεις, αλλά και τα δεδομένα άλλαζαν τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό είτε αυτά εξαρτιόνταν από τα μέλη είτε από πολέμους, κρίσεις κ.α.

Για να μπορέσουμε, λοιπόν, να διακρίνουμε καλύτερα τα αίτια παρακμής του συνεταιρισμού πρέπει να δούμε την κάθε του φάση ξεχωριστά. Τι οδήγησε κάθε φορά την Κοινή Συντροφία στη διάλυση, ποια τα αίτια και οι αφορμές; Έχοντας δει, λοιπόν, πως οι διαδοχικές διαλύσεις και επανασυστάσεις είναι ένα σύμπτωμα της παρακμής, πώς νοηματοδοτείται και τελικώς τι σημαίνει αυτό το χαρακτηριστικό για την τελειωτική διάλυση;

Επιπλέον, αν υποθέσουμε ότι οι διάφορες επανασυστάσεις της εταιρείας απορρέουν από την ανάγκη για μια κεντρική οργάνωση, για την ανακούφιση από το συνεχή ανταγωνισμό ή κάποιο προαιώνιο συναίσθημα ομαδικότητας και συνεργασίας στην περιοχή, όπως έχει κατά καιρούς υποστηριχθεί⁹³, γιατί δεν ευοδώθηκε αυτό το εγχείρημα; Σταμάτησαν να υπάρχουν αυτές οι ανάγκες; Ας δούμε καλύτερα όμως τα ερωτήματα αυτά με τη σειρά.

⁹³ Προκόβας, *Αμπελάκια*, σ. 13. Στοιχεία γι' αυτό παραθέτει και ο Boulanger, αλλά βρίσκουμε και στο ίδιο το καταστατικό του 1780 στο άρθρο α': Λάμπρου, *Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων*, σ. 211.

3.1 Η πρώτη Κοινή Συντροφία (1777-1794)

Για την ίδρυση της πρώτης Κοινής Συντροφίας, τα πράγματα είναι ασαφή. Εδώ να τονίσουμε πως μιλάμε αμιγώς για την ίδρυση του συνεταιρισμού αυτού καθ' αυτού και όχι για προηγούμενες προσπάθειες συσσωμάτωσης ή προγενέστερες δραστηριότητες που αφορούν στον ίδιο χώρο και στην ίδια παραγωγή. Όπως είναι γνωστό, και έχουμε ήδη δει η τέχνη προϋπήρχε και φυσικά μικρότερες εταιρείες διαχειρίζονταν την παραγωγή του εν λόγω τομέα.

Εμείς τοποθετούμε την ίδρυση, λοιπόν, πριν από την 1^η του Γενάρη του 1780, όπως δηλαδή ακριβώς αποτυπώνεται στο καταστατικό.⁹⁴ Οι περισσότεροι συμφωνούν με αυτή τη κατά προσέγγιση χρονική στιγμή.

Όσο για τους λόγους της σύστασης μπορούμε να ξεχωρίσουμε συγκεκριμένα τρεις. Ο αυξημένος ανταγωνισμός από Άγγλους, Βενετούς και Γάλλους εμπόρους δημιούργησε την ανάγκη για συνένωση μεταξύ των διαφόρων μικρών συντροφιών που δρούσαν στην περιοχή και επεξεργάζονταν το Σερραϊκό βαμβάκι ως επί το πλείστον.⁹⁵ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το σχόλιο του Φιλάρετου: «Δεν εβράδυνε να'ναπτυχθή ζωηρός μετά των ξένων ανταγωνισμός, όστις όμως συνετέλεσεν όπως αυξήση (...) άμιλλα».⁹⁶ Δεύτερον, τα υψηλά κέρδη⁹⁷ από τη νηματοβαφή οδήγησαν τους ανθρώπους να στραφούν σωρηδόν προς αυτήν και να «παρατήσουν» τη γεωργική παραγωγή από την οποία μάλιστα και σύμφωνα με τον Ασδραχά είχαν προέλθει και τα πρώτα κεφάλαια. Αξίζει να σημειωθεί η παρατήρηση του Beaujour πάνω στο θέμα. Το αρχικό κεφάλαιο των 600.000 γροσιών εκτινάχθηκε πολύ σύντομα στα 1.000.000 γρόσια⁹⁸, αριθμός που δείχνει και την εισροή νέων μετόχων αλλά και το επικερδές της δραστηριότητας. Τέλος, ο τοπικός ανταγωνισμός μεταξύ των μικρότερων συντροφιών οδήγησε κι αυτός στην ανάγκη για μια κεντρική εξουσία που θα ήλεγχε τη παραγωγή και την εξαγωγή, ώστε να επιτευχθεί η υψηλή αποδοτικότητα μέσω της μεθόδευσης της παραγωγικής διαδικασίας και των δραστηριοτήτων προώθησης και εμπορίου. Θα λέγαμε ότι ειδικά γι' αυτό το τελευταίο και όπως θα δούμε παρακάτω, σε

⁹⁴ Λάμπρου, Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων, σ. 211.

⁹⁵ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 60.

⁹⁶ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 21.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 21.

⁹⁸ Beaujour, Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος σ. 144. Γεωργίου, *Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων εξ ανεκδότου αρχείου*, Αθήνα: 1950, σ. 30.

μεγάλο βαθμό έγκειται το γεγονός ότι οι έριδες και ο ανταγωνισμός δεν σταμάτησαν ουσιαστικά ποτέ.

Ο Boulanger παρατηρεί και υποστηρίζει πως εγκλήματα δεν διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας της Κοινής Συντροφίας, ή έστω αυτά που σημειώθηκαν ήταν ελάχιστα.⁹⁹ Μάλιστα αυτό το εξηγεί αναφερόμενος στο αίσθημα αλληλεγγύης και συντροφικότητας. Παρόλο που φυσικά δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με το πρώτο σκέλος της διαπίστωσης του Boulanger¹⁰⁰ και αυτό γιατί όλα τα υπόλοιπα δεδομένα που έχουμε και που θα παραθέσουμε παρακάτω δείχνουν το ακριβώς αντίθετο, μπορούμε να καταδείξουμε ότι αυτή η αδελφικότητα αναφέρεται και στο καταστατικό.¹⁰¹ Το κατά πόσο όμως υπάρχει σαν συναίσθημα είναι ένα ερώτημα που δεν μπορούμε να το απαντήσουμε.

Η αδελφικότητα ίσως να παρερμηνεύεται πολλές φορές εκτός από ομόνοια σε μια πιο θρησκευτική θεώρηση της οργάνωσης της συντροφίας και άρα πλήρη άγνοια για τα νομικά της χαρακτηριστικά. Σε μια τέτοια παρερμηνεία υποπίπτει ο Βόγιας, ο οποίος ορίζει την Κοινή Συντροφία ως αδελφότητα θρησκευτικού αισθήματος και όχι νόμων οργανωμένης πολιτείας. Αυτή του τη διαπίστωση την αποδίδει στο έντονο αίσθημα θρησκευτικότητας που κατά την άποψή του διαρρέει το καταστατικό.¹⁰²

Στο ίδιο κείμενο, που μας γνωστοποιεί ο Κουκκίδης, αναφέρεται πως οι πιο φτωχοί από τους συνέταιρους αναλάμβαναν και τις υψηλότερες θέσεις ενώ οι πιο πλούσιοι στέλνονταν στο εξωτερικό για να ρυθμίζουν τις εκεί υποθέσεις διακίνησης του προϊόντος.¹⁰³ Ακόμα κι αυτοί, όμως ανά τριετία γυρνούσαν από τα παραρτήματα της Βιέννης, της Τεργέστης, της Λειψίας και της Σμύρνης, στα Αμπελάκια για να εξοικειωθούν ίδιοι όμασι με τους τρόπους παραγωγής.¹⁰⁴ Επιπλέον, πολλοί κάτοικοι των Αμπελακίων μπορούσαν να μιλήσουν μία ή και δύο δυτικές ξένες γλώσσες, ως επί το πλείστον γερμανικά και ιταλικά. Αυτό το γεγονός μας δείχνει ότι υπήρχε μηχανισμός ο οποίος έστελνε πολλούς μετόχους στο εξωτερικό ώστε να μάθουν αφενός τις ξένες γλώσσες που ήταν οι πιο σημαντικές για τη συντροφία και αφετέρου για να αποκτήσουν εμπορικές και διαπραγματευτικές ικανότητες.¹⁰⁵

⁹⁹ Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, σ. 361. · Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 160.

¹⁰⁰ Γάλλος πρόξενος στη Σμύρνη.

¹⁰¹ Κωνσταντίνος Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεώτερων Ελλήνων και Τ' Αμπελάκια. Ο πρώτος συνεταιρισμός του κόσμου*, στο Απόστολος Βακαλόπουλος, *Πηγές ιστορίας του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 228.

¹⁰² Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 51.

¹⁰³ Λάμπρου, *Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων*, σ. 211.

¹⁰⁴ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεώτερων Ελλήνων*, σ. 225. · Φιλάρετος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί*, σ. 24.

¹⁰⁵ Loizos, *Economic History Problems*, σ. 4.

Αν θα σχολιάζαμε αυτή τη μεθοδολογία κίνησης, βλέπουμε μια έντονη δραστηριότητα έσωθεν που αφορά το ύψος του αρχικού κεφαλαίου. Δεν θα εγκλωβιστούμε στο αν αυτό είναι δίκαιο ή όχι. Μπορούμε να πούμε, όμως, ότι αυτό δημιουργεί μια ξεκάθαρη οριζόντια γραμμή διάκρισης μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού, που φυσικά οξύνει τυχόν αντιπαραθέσεις και ειδικά προς τα τέλη του συνεταιρισμού θα εκφραστεί εντόνως σε αυτό το επίπεδο η οποιαδήποτε πλέον διαφορά.

Ακόμα ένα κομμάτι που θεωρούμε σημαντικό και μπορούμε να εκμαιεύσουμε από το καταστατικό είναι πως η αδελφότητα δεν δεσμεύει τις επιμέρους εταιρείες που συνεταιρίζονται. Προφανώς υπάρχει μια κοινή γραμμή πλεύσης στην οποία συμμορφώνονται όλοι οι εταίροι, ωστόσο, σύμφωνα με το καταστατικό ανά τρία χρόνια οι λογαριασμοί των συντροφιών έπρεπε να ανοίγουν, ώστε να ανανεώνεται εκ νέου η Κοινή Συντροφία.¹⁰⁶ Από τη μία είναι λογική σαν ρύθμιση και μπορεί να προλάβει καταστάσεις υποκλοπής, που μπορεί κάποια συντροφία με αυτόν τον τρόπο να ζημιώνει την Κοινή Συντροφία, από την άλλη δίνει πολλές ελευθερίες στους επιμέρους κεφαλαιούχους. Δρα, θα λέγαμε, διασπαστικά ως προς την ανώτατη διοίκηση κι αυτό φαίνεται αν δει κανείς τα στρατόπεδα, που κατά καιρούς δημιουργούσε η κάθε διαφωνία, τα οποία δεν έμεναν ωστόσο σταθερά.

Αναφορικά με αυτές, λοιπόν, τις διαφωνίες οι οποίες θα μας απασχολήσουν στο μεγαλύτερο μέρος αυτού του κεφαλαίου και πριν περάσουμε στην ανάλυσή τους, πρέπει να πούμε πως υπήρχε πρόβλεψη για την αποφυγή τους. Συγκεκριμένα, οι επιτροπές εκλέγονταν από όλους του ενήλικους κατοίκους άνω των 21 χρόνων. Μία από αυτές τις επιτροπές, εκείνη των Προκρίτων είχε την ευθύνη της διαμεσολάβησης σε τυχόν προβλήματα και διαφορές που θα προέκυπταν μεταξύ των εταίρων.¹⁰⁷ Δρούσε διαιτητικά. Ωστόσο, όπως θα δούμε, μάλλον αδυνατούσε να κάνει σωστά τη δουλειά της, καθώς βλέπουμε περιπτώσεις στροφής στις επίσημες αρχές γι' αυτά τα ζητήματα.

Ας δούμε όμως αυτά τα ζητήματα. Ξεκινώντας, όλες μας οι πηγές συγκλίνουν στην ύπαρξη δυσεπίλυτων διχονοιών και προβλημάτων που ταλανίζουν την Κοινή Συντροφία καθόλη τη διάρκεια της δραστηριότητάς της, σε όλο το μήκος του χρόνου που αυτή διαρθρώνεται. Υπάρχουν όμως κάποιες πολύ ενδιαφέρουσες απόψεις για τους λόγους πίσω από τους οποίους κρύβεται η διχόνοια. Ο Κορδάτος θα αναφερθεί στην ύπαρξη και τη δράση μασόνων μελών από το εξωτερικό και ιδιαίτερα τις τάσεις των ηγετικών μορφών προς τον μασονισμό.¹⁰⁸ Η χρήση αυτής της επιχειρηματολογίας για να εξηγήσει τη σύγκρουση, όπως

¹⁰⁶ Λάμπρου, Καταστατικόν συντροφίας Αμπελακίων, σ. 215.

¹⁰⁷ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεώτερων Ελλήνων*, σ. 225.

¹⁰⁸ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 71.

λέει με τους απλοϊκούς ανθρώπους, είναι υπερβολικά συγκεκριμένη και άρα περιοριστική, αν και μασόνοι υπήρχαν και φυσικά έχουμε πληροφορίες για μια δική που αφορά μία τέτοια κατηγορία ενός, όμως, δευτερεύοντος μέλους.¹⁰⁹

Για μας η αιτία των διχονοιών είναι περισσότερο απτή παρά ιδεολογική. Και είναι αυτή στην οποία αναφερθήκαμε νωρίτερα. Είναι η διαιώνιση διαφορών και ανταγωνισμών που προϋπήρχαν της Κοινής Συντροφίας και μεταφέρθηκαν σε αυτή. Με άλλα λόγια, η διαφορά που βλέπουμε εμείς έχει καθαρά συμφεροντολογικό-οικονομικό χαρακτήρα.

Στο παράδειγμα της ίδιας δίκης για την κατηγορία του μασονισμού ενός μέλους, του οποίου ο ίδιος ο Σβάρτς φαίνεται να είναι εξ αρχής ο εγγυητής του, παρατηρούμε ότι αυτή η σύνδεσή του με αμφιλεγόμενα πρόσωπα οξύνει τις αντιπαραθέσεις και δίνει το δικαίωμα σε οποιονδήποτε δεν τον υποστήριζε αρχικά, να αποκτήσει ερείσματα δίκιου. Ο Σβάρτς εμπλέκεται και άρα στοχοποιείται, χάνει την αξιοπιστία του στους υπόλοιπους μετόχους.

Στο σημείο αυτό υπάρχουν αναφορές για μια πρώτη διάσπαση της Κοινής Συντροφίας στα 1790 εξαιτίας ασυμμάζευτων διχονοιών. Επιπλέον, ιστορικοί υποστήριξαν μια ανασύσταση της συντροφίας δύο χρόνια μετά, η οποία στηρίχθηκε σε σημαντικές και μαζικές απώλειες μετόχων και μικρότερων εταιρειών.¹¹⁰ Αν και βλέπουμε κι εμείς τις διαρροές αυτές λχ. της συντροφίας «Δροσίνου Χ' Ήβου Και Συντροφία» και «Αρσένη Χ'' Πρασά»¹¹¹, δεν έχουμε πληροφορίες για κάποια διάλυση στην οποία να συμφωνεί το σύνολο των πηγών μας. Ακόμα και η επιστολή του Σβάρτς¹¹² που αφορά τη στέρηση της αδελφότητας με νόμους καλούς, αναφέρεται στη συντροφία του 1780 και καταρχήν αυτή συντάσσεται το 1795 και όχι 3 χρόνια νωρίτερα.

Εξαιτίας των Ναπολεόντειων πολέμων που ξεσπούν εκείνη την εποχή, (1803-1815) η εταιρεία ζημιώνεται σημαντικά. Το 1793 χρησιμοποιεί ξένα, βενετικά κυρίως, καΐκια για τη μεταφορά του προϊόντος από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης,¹¹³ ενώ παράλληλα και, όπως ήταν φυσικό, η ζήτηση και η απορρόφηση από τις δυτικές και κεντρικές αγορές μειώθηκε σημαντικά.

Αρκετοί τονίζουν διάφορες εσωτερικές διενέξεις που προκύπτουν εξαιτίας αυτής της κατάστασης, προϊόντος του πολέμου. Έτσι διαφαίνονται ξεκάθαρα τα δυο στρατόπεδα και, όπως αναφέραμε και πρωτύτερα, αυτά παρατηρούνται στον άξονα εσωτερικού- εξωτερικού. Για την ακρίβεια, οι προεστώτες, οι υπεύθυνοι δηλαδή της Κοινής Συντροφίας στη Βιέννη

¹⁰⁹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 204.

¹¹⁰ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 72.

¹¹¹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 203.

¹¹² Γεωργίου, *Νεώτερα στοιχεία*, σ. 219.

¹¹³ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, ό.π, σ. 73. · Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 204.

και αλλού στο εξωτερικό υποστηρίζουν τον Σβάρτς και μένουν πιστοί σε αυτή. Άλλοι πάλι όχι.¹¹⁴ Ωστόσο, ο Κορδάτος θέλοντας να στηρίξει την άποψή του, παραθέτει ένα χωρίο του Beaujour, το οποίο τον εκθέτει. Εκείνος τοποθετεί την κρίση αυτή στο 1793, ενώ ο Beaujour κάπου στο 1795, ίσως και λίγο νωρίτερα το 1794. Αν δεχτούμε τη δεύτερη προσλαμβάνουσα, τότε μπορούμε να πούμε πως η διάλυση του συνεταιρισμού το 1794 προήρθε από τις ήδη υπάρχουσες διενέξεις και τον ανταγωνισμό των συνεταιριών από τον καιρό που ακόμα δρούσαν χωριστά, αλλά και από την διόγκωση αυτών με τις δυσκολίες που έφερε ο πόλεμος στην ευρωπαϊκή αγορά και τη διαίρεση τους σε δυο στρατόπεδα.

Ένα ακόμη κομμάτι αυτής της πρώτης διάλυσης που πρέπει να αναφέρουμε είναι η ερμηνεία του Beaujour. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, «η υπεραυθονία αυτή του πλούτου, που φαινόταν ότι έπρεπε να σταθεροποιήσει τη συντροφία, σκόρπισε, αντίθετα, την αταξία και τη σύγχυση».¹¹⁵ Οι εργάτες διεκδίκησαν μερίδιο στην εξουσία. Ενώ ο Κορδάτος αναφέρεται σε μια ταξική πάλη, μάλλον αφελώς, καθώς το εργατικό κίνημα κι η πάλη των τάξεων θα έκαναν ακόμα μισό αιώνα για να διατυπωθούν, δεν έχει εντελώς λάθος.¹¹⁶ Η διεκδίκηση μεν της εργατιάς στο διοικητικό μερίδιο εκφράστηκε και από την ανησυχία των κεφαλαιούχων για τη συμμετοχή των εργατών στην εξουσία. Το αίτημα γι' αυτό έφτασε στο απόγειό του το 1798 και έλαβε τις διαστάσεις εξέγερσης σύμφωνα με τον Κουκκίδη.¹¹⁷ Αν και εξέγερση δεν έλαβε χώρα, η επιλογή της λέξης αυτής ίσως να τονίζει τη σημαντικότητα των αιτημάτων καθώς και τη δυναμική με την οποία αυτά εκφράζονταν τότε. Αδιαμφησβήτητα ήταν ένας μεγάλος πονοκέφαλος για τη διοίκηση της συντροφίας. Συγκεκριμένα έχουμε μια επιστολή του 1793 που εκφράζει αυτόν τον λόγο με σαφήνεια.¹¹⁸ Από την άλλη ο Ασδραχάς εξηγεί ότι ήταν ευθύνη της γρήγορης κοινωνικής κινητικότητας η οποία δεν ήρθε άνευ αντιστάσεων και προκάλεσε εξαιτίας αυτού τριγμούς στην παραδοσιακή ηθική και οργάνωση. Ενισχύει την διαπίστωσή του με ένα χωρίο του Beaujour που καταδεικνύει με γλαφυρότητα το κλίμα που επικρατεί.¹¹⁹ Με όρους της κοινωνικής ψυχολογίας μπορούμε να εστιάσουμε περαιτέρω σε ένα συμπέρασμα που θέλει οι ελαστικότεροι και πιο γενικοί κανόνες να είναι υπαίτιοι της μη συγκέντρωσης ισχύος από

¹¹⁴ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, ό.π., σ. 74.

¹¹⁵ Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 145.

¹¹⁶ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 75.

¹¹⁷ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 120.

¹¹⁸ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 206.

¹¹⁹ Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, σ. 149-150. · Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 145.

λίγους.¹²⁰ Στη δική μας περίπτωση η ισχύς διαμοιράζεται ακούσια και εξαιτίας αυτού έχουμε τις προστριβές που παρουσιάσαμε προηγουμένως.

Τέλος, ίσως μία από τις αφορμές της πρώτης διάλυσης ήταν η μακρά ιστορία μιας δίκης που αμαύρωσε το σύστημα διαφάνειας του συνεταιρισμού. Συγκεκριμένα, το καταστατικό όριζε πως για λόγους δικαιοσύνης και αποφυγής της δολιοφθοράς απαγορευόταν η πώληση σε συγγενείς. Αντλούμε, όμως την πληροφορία για μια δίκη που αφορούσε ακριβώς την καταπάτηση αυτού του κανόνα. Ο Beaujour μας πληροφορεί για έναν ανώνυμο έμπορο στη Βιέννη ο οποίος μεταπώλησε σε συγγενικό του πρόσωπο βαμβάκι αξίας 20.000 γροσίων.¹²¹ Η νομική αναστάτωση διήρκησε καιρό και πέτυχε ένα τεράστιο πλήγμα στην αξιοπιστία της Κοινής Συντροφίας στο εξωτερικό εκτός φυσικά των μεγάλων οικονομικών εξόδων που προκάλεσε. Τελικά το ζήτημα διευθετήθηκε το 1799 με συμβιβαστική λύση και τον Σβάρτς για ακόμη μια φορά να στοχοποιείται ανεπανόρθωτα, αφού ανέλαβε εκείνος το βάρος της κατηγορίας.

Υπό το βάρος των βολών που έπεφταν συνεχόμενα πάνω στον συνεταιρισμό, εκείνος καταρρέει για πρώτη φορά το 1794. Τα σημεία που αξίζει να υπογραμμίσουμε από αυτή τη διάλυση ως τα κύρια αίτια της είναι το ότι οι προϋπάρχουσες διχόνοιες και ο ανταγωνισμός των συντροφιών πριν την δημιουργία της Κοινής Συντροφίας συνεχίστηκαν και έπειτα. Κάθε τόσο όξυναν το τοπίο εφορμούμενες από τον εκάστοτε προβληματισμό που μπορεί να εμφανιζόταν κατά καιρούς. Επιπλέον, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που επικράτησαν στις ευρωπαϊκές αγορές, όπου δραστηριοποιούταν ο συνεταιρισμός, εξαιτίας του πολέμου, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τα οικονομικά της συντροφίας και όξυναν τις αντιπαραθέσεις, δημιουργώντας δυο κυρίως στρατόπεδα. Συμπληρωματικά, οι διάφορες δικαστικές υποθέσεις, και η σύνδεση του Σβάρτς με εμπλεκόμενα, αμφιλεγόμενα άτομα, αμαύρωσε την εικόνα του και για ακόμη μια φορά ενέτεινε τις αντιδράσεις εναντίον του. Ταυτόχρονα οι υποθέσεις αυτές, απορροφούσαν τα κεφάλαια της εταιρείας προκαλώντας επιπλέον ζημιές και καθιστώντας την αξιοπιστία της σαθρή και ευάλωτη. Τέλος, τα εργατικά χέρια, εξαιτίας των πρώτων επιτυχιών κατά τα πρώτα χρόνια της Κοινής Συντροφίας, διεκδικούσαν μερίδιο στην άσκηση της εξουσίας, πράγμα που εκτός από την οριζόντια αντιπαράθεση μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού, δημιούργησε και μια κάθετη, μεταξύ εργατών και μετόχων.

¹²⁰ Michael A. Hogg, Graham M. Vaughan, *Κοινωνική ψυχολογία*, Αλεξάνδρα Χατζή (επίμ.), Αθήνα: Gutenberg 2010, σ. 422.

¹²¹ Γεωργίου, Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων, σ. 218. ·Beaujour, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος* σ. 145-146.

3.2 Η δεύτερη Κοινή Συντροφία (1795-1799)

Περνάμε στη δημιουργία της δεύτερης Κοινής Συντροφίας. Η οποία και σύντομα έρχεται μετά τη διάλυση της πρώτης, αλλά και συγκριτικά με τις άλλες δυο είναι και η πιο βραχύβια. Η εγγύτητα με την προηγούμενη οργάνωση ουσιαστικά την κατέστησε συνεχιστή της. Είναι ξεχωριστός συνεταιρισμός μεν, με τα ίδια προβλήματα δε. Για εμάς, η δεύτερη Κοινή Συντροφία, τα περίπου τέσσερα χρόνια αυτά, είναι η περίοδος γιγάντωσης των προγενέστερων προβληματισμών και ζητημάτων. Μπορεί η διάλυση του πρώτου συνεταιρισμού να ανακούφισε την όλο ένα και αυξανόμενη ένταση, ωστόσο δεν τη χτύπησε στη ρίζα της. Η δεύτερη Κοινή Συντροφία, λοιπόν, κληρονομεί όλα τα προβλήματα της πρώτης.

Μετά τη διάλυση εμφανίζονται πέντε μικρότερου μεγέθους συντροφίες.¹²² Σαφώς λιγότερες από τις 24 που είχαμε δει αρχικά, αλλά παραμένουν ακόμα και λίγες, διασπασμένες. Αυτό μας δίνει να καταλάβουμε δύο πράγματα. Αρχικά οι έριδες μέσα στην πρώτη Κοινή Συντροφία, ήταν υπαρκτές και αυτό εκφράζεται μέσω της διάσπασης σε επιμέρους συντροφίες και σε δεύτερο επίπεδο, η μείωση των ανεξάρτητων αυτών συντροφιών μετά την παρεμβολή της Κοινής Συντροφίας μπορεί να σημαίνει είτε την συνήθεια και την ανάγκη για συνένωση είτε την πτώχευση πολλών από αυτών, μέσα στο πλαίσιο του συνεταιρισμού και άρα την πλήρη αποδυνάμωσή τους.

Κατά καιρούς έχει υποστηριχθεί πως η επανένωση και μάλιστα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα γεννήθηκε από την ανάγκη για ασφάλεια που επέφερε εκ νέου η άσχημη κατάσταση.¹²³ Βλέπουμε έτσι, μια επανάληψη ενός μοτίβου, που ουσιαστικά δεν αποσοβεί την ουσιαστική διαφορά, απλά την κρύβει, τρόπον τινά, με κάποια ίσως συμβιβαστική λύση. Δεν είμαστε σίγουροι για την ορθότητα αυτού του επιχειρήματος, καθώς ήταν δύο από τις πέντε εταιρείες, αυτές που αποφάσισαν να ενωθούν και άρα ανέλαβαν την κυριότητα. Αυτές ήταν εκείνη του Σβάρτς και του Δημητρίου¹²⁴, οι οποίοι αποφασίζουν να ιδρύσουν εκ νέου την αδελφότητα την 1η Γενάρη του 1795.¹²⁵ Ο Boulanger παραθέτει το καταστατικό της δεύτερης συντροφίας, ωστόσο όπως αποδεικνύεται, εκείνο πρόκειται για το δεύτερο

¹²² Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 75-76. · Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 206. Τα ονόματα των 5 συντροφιών δεν αναφέρονται.

¹²³ Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 77.

¹²⁴ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 213, άρθρο 7.

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 211.

καταστατικό, ανανεωτικό του πρώτου, και το οποίο υπογράφηκε το 1797 και όχι το 1795.¹²⁶ Πρόκειται είτε για ένα τυπογραφικό λάθος είτε για μια αβλεψία του Boulanger, που όμως δεν δημιουργεί κάποιο ιστοριογραφικό πρόβλημα για εμάς καθώς βλέπουμε ότι παρόλο που ο συνεταιρισμός είχε οριστεί να ανανεώνεται κάθε 3 χρόνια, παρουσιάστηκε η ανάγκη αυτό να γίνει στα 2 μόλις χρόνια λειτουργίας του. Στο τέλος της τριετίας τα καθαρά κέρδη που θα προέκυπταν από τον τελικό λογαριασμό μετά από αφαιρέσεις των εξόδων, των δαπανών ενοικίασης, των πληρωτέων μισθών και τον τόκων των συνημμένων δανείων, θα διανέμονταν στα μέλη.¹²⁷ Καταλαβαίνουμε, συνεπώς πως τα πράγματα δεν ήταν ομαλά και τίποτε δεν ήταν εξασφαλισμένο.

Το κυριότερο πρόβλημα αυτή τη φορά το οποίο εκφράστηκε με σαφήνεια ήδη από τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας της συντροφίας, ήταν οι σχέσεις μεταξύ του Δημητρίου¹²⁸ και του Σβάρτς.¹²⁹ Και εκεί βρίσκουμε την περίφημη επιστολή του Σβάρτς «Ανάγκη ν' ανανεωθεί η Συντροφία για άλλα τρία χρόνια με νόμους καλούς», την οποία την έχουμε αναφέρει και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η διαφωνία αφορά στο διαμοιρασμό των μεριδίων μεταξύ των μελών. Ωστόσο, η ένταση, αυτή τη φορά, δεν οδηγεί στη διάλυση.

Έκδηλη είναι και η ανησυχία για τη μείωση της παραγωγικότητας και των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν στις ξένες αγορές. Η Ρωσία κλείνει την αγορά της και δεν επιτρέπει στο οθωμανικό βαμβάκι να πωλείται¹³⁰, σε μια εποχή που η μείωση της απορρόφησης της παράγωγης από το γερμανικό χώρο, στρέφει τις βλέψεις της συντροφίας στη πολωνική αγορά. Το κατά πόσο μπορούμε να ενστερνιστούμε ιστορικά αυτή την ανησυχία στο επίπεδο που αν αυτή είναι υπερβολική ή όχι, είναι ένα άλλο θέμα. Η συντροφία, την ίδια εποχή απασχολεί περίπου 4.000 εργαζόμενους το 1798 ποσό πολλαπλάσιο του 1783, όποτε απασχολούσε λιγότερο από 1.500 άτομα.¹³¹ Μερικοί υποστηρίζουν πως στην ακμή της έφτασε να απασχολεί περί τα 6.000 άτομα.¹³²

Από τις επιστολές της ίδιας περιόδου που παραθέτει ο Νικολόπουλος φαίνεται να υπάρχει όντως μια τεράστια αναστάτωση κυρίως από το εξωτερικό.¹³³ Μιλάμε για εμπόρους και αντιπροσώπους της Κοινής Συντροφίας που κατηγορούνται ή αναφέρουν καταχρήσεις και υποκλοπές από τα μέλη.¹³⁴ Οι αναφορές αυτές παίρνουν σταδιακά το χαρακτήρα λεκτικών

¹²⁶ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 211-217.

¹²⁷ Σφυρόερας, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, σ. 204.

¹²⁸ Μεγαλομέτοχος στη δεύτερη Κοινή Συντροφία.

¹²⁹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 220.

¹³⁰ Κορδάτος, *Τ' Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 87.

¹³¹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 183.

¹³² Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία*, σ. 399.

¹³³ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 220-222.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 224.

συγκρούσεων, πέραν της καταστροφολογίας που φαίνεται και έχουμε πλέον ανοιχτές διαμάχες μεταξύ λχ. του Οικονόμου και του Μάνιαρη. Οι καταχρήσεις που αναφέρονται απαντώνται κυρίως στους κόλπους των αντιπροσώπων στο εξωτερικό.¹³⁵ Αυτό σαν σημείο το τονίζουν πολλές πηγές και για άλλες είναι και η μια από τις κύριες αιτίες διάλυσης του συνεταιρισμού.

Στο κατά πόσο μπορούμε να συνδέσουμε την όξυνση αυτών των φαινομένων με τον πόλεμο και το σε πιο βαθμό αυτή η καταστροφολογία ανταποκρινόταν στα μεγέθη της πραγματικότητας δεν μπορούμε να το ξέρουμε. Εντούτοις, η κατάσταση σαφώς και προϋπήρχε. Στο μεταξύ οι αντιπρόσωποι στο εξωτερικό είχαν αποκτήσει μεγάλη δύναμη.

Τη διαμάχη την εντοπίζουμε κυρίως στον οριζόντιο άξονα εσωτερικού και εξωτερικού, όπως τον ορίσαμε πρωτύτερα. Δηλαδή, αντιπροσώπων στην Ευρώπη και εγχώριων παραγόντων και κεφαλαιούχων. Από την άλλη, έχει γίνει η προσπάθεια η διαμάχη να εξηγηθεί με κάποια αναφορά σε μία ταξική πάλη μεταξύ μικρότερων μετόχων και κυρίως κεφαλαιούχων.¹³⁶ Σε μια προσπάθεια η Κοινή Συντροφία να μη διαλυθεί και δεύτερη φορά, ο Σβάρτς προτείνει να αναλάβει εξ ολοκλήρου την κυριότητα του συνεταιρισμού.

Τελικώς, η απουσία πληροφοριών για την Κοινή Συντροφία μεταξύ 1799 και 1804 μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η διάλυση είχε επέλθει για μιαν ακόμα φορά.¹³⁷ Ο Κορδάτος επιχειρεί να εντοπίσει την Κοινή Συντροφία μέσα σε αυτά τα χρόνια. Έτσι κάνει λόγο για μια περιστασιακή μόνο διάλυση, τίποτε το οριστικό, και μια άτυπη επανασύσταση το 1804, ενώ στο μεταξύ η Κοινή Συντροφία απλά μείωσε τις δραστηριότητες της.¹³⁸ Για ακόμη μια φορά δεν μπορούμε να δεχτούμε μια τέτοια διαπίστωση για δύο κυρίως λόγους. Για το 1801 μας παραδίδεται μια εγκύκλιος υπογεγραμμένη από τον ίδιο τον Σβάρτς και τους αυτάδελφους, η οποία ξεκινάει με τη παρατήρηση, πως η συντροφία δεν υπάρχει εδώ και 2 χρόνια.¹³⁹ Επιπλέον, μιλάμε για ένα κενό 5 χρόνων, που ο ίδιος υποστηρίζει ότι δεν ήταν κάτι μόνιμο. Το κενό καλύπτει μια μεγάλη χρονική περίοδο, κατά την οποία δεν γίνεται να μην υπάρχει η παραμικρή συνεταιριστική δραστηριότητα αν η διάλυση δεν ήταν μόνιμη.

Βραχύβια μεν, πυκνή δε και πολύ έντονη, η δεύτερη φάση του συνεταιρισμού προετοιμάζει το έδαφος για τον ερχομό της τρίτης και την οριστική διάλυση της Κοινής Συντροφίας. Ας δούμε πάλι, ας ανακεφαλαιώσουμε και ας συνοψίσουμε τους παράγοντες που οδήγησαν αυτή τη φορά στη διάλυση.

¹³⁵ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 112-113.

¹³⁶ Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 88.

¹³⁷ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 225

¹³⁸ Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 89.

¹³⁹ Κατσιαρδή-Heiring, *Τεχνίτες και τεχνικές βαφής νημάτων*, σ. 300.

Αρχικά, οι έριδες που οδήγησαν στην πρώτη διάλυση δεν λύθηκαν στη βάση τους και κληροδοτήθηκαν στη δεύτερη Κοινή Συντροφία, όπου διογκώθηκαν. Παρότι έγιναν προσπάθειες αρχικά, αυτές να μην επηρεάσουν τόσο τη δραστηριότητά της, στη πορεία βρήκαν ευκαιρία να έρθουν και πάλι στο προσκήνιο και να διχάσουν εκ νέου τη συντροφία μεταξύ αντιπροσώπων στις ξένες αγορές και παραγόντων πίσω στα Αμπελάκια. Εκτός αυτού, οι διεθνείς οικονομικές συνθήκες, το κλείσιμο ξένων αγορών, η ισχνή απορρόφηση του προϊόντος και ο πόλεμος δημιούργησαν ένα κλίμα ανασφάλειας στους εξωτερικούς παράγοντες του συνεταιρισμού, οι οποίοι καταστροφολογούσαν στο εσωτερικό σε σημείο αντιπαράθεσης που έφτασε μέχρι και στην εξύβριση του ενός του άλλου. Η διαμάχη, τέλος, μεταξύ των δύο κυρίως κεφαλαιούχων για τη κατανομή των μεριδίων, ξεκίνησε από πολύ νωρίς και ροκάνισε τα θεμέλια του νεοϊδρυθέντος συνεταιρισμού, παρότι δεν τον γονάτισε κατευθείαν. Η διαμάχη εκφράστηκε και επίσημα με την αλλαγή του καταστατικού στα 2 χρόνια αντί για τα 3 προβλεπόμενα και ανεπίσημα μέσω επιστολών.

3.3: Η τρίτη Κοινή Συντροφία (1804-1812)

Φτάσαμε αισίως στην τελευταία φάση της Κοινής Συντροφίας. Είναι η τελευταία προσπάθεια το εγχείρημα να ευοδωθεί ουσιαστικά. Όπως θα δούμε, όμως, για ακόμη μια φορά δεν θα πετύχει κάτι τέτοιο. Σε έναν μεγάλο βαθμό τα προβλήματα του παρελθόντος και οι άλυτες διχόνοιες ταλανίζουν και ταλαιπωρούν ακόμα τους κόλπους της συντροφίας και στέκονται κύρια αιτία αποδόμησης της οργανωτικής της δομής. Η ασυμφωνία των μετόχων εκφράζεται σε αυτή τη τελευταία φάση με το σκληρότερο δυνατό τρόπο και σε τέτοιο βαθμό, που πλέον η ανασύσταση δεν γίνεται να υπάρξει ξανά.

Δεν είναι μονάχα όμως ο εσωτερικός ανταγωνισμός των συνεταίρων, αλλά και ο εξωτερικός, από άλλες μικρότερες συντροφίες και πρώην μετόχους της Κοινής Συντροφίας από κοινού με τη εισροή των ξένων βιομηχανιών πια στο χώρο και την κατάκτηση των αγορών που δρα η Κοινή Συντροφία, από αυτές. Η ξένη παρουσία στα μεγάλα λιμάνια και στους χερσαίους εμπορικούς σταθμούς σε όλη την Αυτοκρατορία, καθώς και οι ευνοϊκές ρυθμίσεις που αφορούσαν στους δυτικοευρωπαίους εμπόρους (διομολογήσεις) παραγκώνισαν τα εγχώρια βιοτεχνικά προϊόντα περεταίρω.

Παράλληλα επιδρομές Γκέκηδων Αλβανών, ένα λιμός και η δράση του Αλή Πασά, συμμετέχουν καταλυτικά στη μείωση της παραγωγής και της εξαφάνισης της Κοινής Συντροφίας, η οποία δεν θα ανασυσταθεί από το 1812 και έκτοτε.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστολή που μας δίνεται από τον Νικολόπουλο, συντεταγμένη στη Σμύρνη το 1804 από τον Ιωάννη Δροσίνο¹⁴⁰ προς τον Σβάρτς, η οποία αναφέρει την ανασύσταση της αδελφότητας.¹⁴¹ Συγκεκριμένα το εταιρικό συμφωνητικό, το καταστατικό του 1805 συντάσσεται και υπογράφεται στη Βιέννη στις 13 του Οκτώβρη του ίδιου έτους.¹⁴²

Πρωτεργάτες αυτή τη φορά είναι, ο Σβάρτς με τον Δροσίνο Χ'΄ Ίβο,¹⁴³ ενώ η δημιουργία του συνεταιρισμού, προξένησε αντιδράσεις και παρακωλύθηκε από πολλούς πρώην μετόχους και συνέταιρους, που δεν κλήθηκαν αυτή τη φορά στο συνεταιρισμό.¹⁴⁴ Οι παλιές έριδες φαίνεται να υφίστανται ακόμη. Για παράδειγμα ο Τάντζαλης και ο Μάνιαρης¹⁴⁵ διατηρούν ανταγωνιστικά γραφεία στη Βιέννη.¹⁴⁶ Πολλές επιμέρους εταιρείες δεν συγχωνευτήκαν οικειοθελώς, θεωρώντας τον Σβάρτς πλέον ανίκανο και πτωχευμένο.¹⁴⁷

Και εν μέρει είχαν δίκιο. Η οικογένεια Σβάρτς στάθηκε η αιτία με τις κακές και ασυνείδητες επιλογές της, να αμαυρωθούν φυσικά εκτός της ίδιας, τα Αμπελάκια. Ο Γεώργιος Σβάρτς είχε πτωχεύσει και σε ένα ταξίδι του στα Γιάννενα, που έκανε για να διευθετήσει το χρέος του στον Αλή, φυλακίστηκε¹⁴⁸ και παρέμεινε εκεί μέχρι και το 1808. Πληροφορίες για το χρέος μας δείχνουν ότι αυτό ανέρχεται στα 60.000 άσπρα.¹⁴⁹ Από την όλη ιστορία μαθαίνουμε, φυσικά, ότι ο Αλή Πασάς είχε τόσο διεισδύσει την οικονομική ζωή των Αμπελακίων και της περιοχής, που φορολογούσε τις δραστηριότητες αυτοβούλως ήδη από το 1786¹⁵⁰ αφότου έγινε Δερβέν Αγάς ένα χρόνο νωρίτερα.¹⁵¹ Το χρέος προς τον Αλή φαίνεται μέσα από τις επιστολές του Σβάρτς, που επίσης δείχνουν ότι είχε έχει διευθετηθεί κάπου γύρω στο 1808.¹⁵²

Γύρω στα 1810 στην περιοχή, όπως είπαμε, δρουν κλέφτες που ζουν από τις επιδρομές και τα λάφυρα. Πληροφορίες γι' αυτούς δεν έχουμε κατευθείαν, άλλα έμμεσα φαίνεται η

¹⁴⁰ Μεγαλομέτοχος στην Κοινή Συντροφία.

¹⁴¹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 227.

¹⁴² Κατσιαρδή-Heiring, *Τεχνίτες και τεχνικές βαφής νημάτων*, σ. 235-245.

¹⁴³ Πρωτεργάτης της τρίτης Κοινής Συντροφίας και μεγαλομέτοχός της.

¹⁴⁴ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 229.

¹⁴⁵ Πρώην μέτοχοι στον συνεταιρισμό και στην πορεία ανεξάρτητοι ανταγωνιστές του.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 231 και Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 96.

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 233.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 232.

¹⁴⁹ Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, Αθήνα: Αντ. Σταμούλη 2000, σ. 543.

¹⁵⁰ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 107.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 108.

¹⁵² Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 233.

δράση τους, καθώς υπάρχουν εντολές για τη σύσταση κάποιας άτυπης πολιτοφυλακής στα χωριά της Όσας (του Κισσάβου) και τον εξοπλισμό των κατοίκων εκεί, για την προστασία από τις ένοπλες τοπικές συγκρούσεις και το πλιάτσικο¹⁵³, μια πρόβλεψη που φαίνεται ήδη από το 1779 με τη χορήγηση άδειας συγκρότησης αρματολικιών για την προστασία εμπορών και караβανιών που κινούνταν στους χερσαίους δρόμους.¹⁵⁴ Ο Κουκκίδης κάνει λόγο για έναν αριθμό 50 οπλοφόρων.¹⁵⁵ Ο Βόγιας αναφέρει πως τη φύλαξη των караβανιών είχαν αναλάβει ύστερα από συμφωνίες αρναούτηδες κλέφτες του Αλή.¹⁵⁶ Σαν να μη έφτανε αυτό, ο Σβάρτς αποφασίζει να αμαυρώσει ακόμα περισσότερο το όνομά του και να συνδεθεί με τη δράση των κλεφτών, τους οποίους προμήθευε.¹⁵⁷ Για όλες αυτές τις δράσεις, επίσης ξέρουμε από μια σειρά απειλών για «δοσίματα» στις επίσημες αρχές και καταγγελίες που προέρχονται από το εσωτερικό του συνεταιρισμού.¹⁵⁸ Ύστερα ακολουθεί μια μονοετή σιγή μεταξύ 1810-1811, κυρίως από τις πληροφορίες που παρέχει το αρχείο Δόγανη.¹⁵⁹

Οι επίσημες οθωμανικές αρχές, έτσι αποκτούν μέσω των καταδόσεων, ένα γερό πάτημα στα εσωτερικά νομικά ζητήματα του συνεταιρισμού, ξεσκεπάζοντας με αυτόν τον τρόπο αρκετές ατασθαλίες. Η εμπλοκή του Σβάρτς και άλλων επιφανών προσώπων σε όλα αυτά δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο φυγοδικίας και παρακολουθήσεων. Πολλές φορές μάλιστα οι καταδότες έδειχναν ευθέως τον ίδιο τον Σβάρτς. Ο Σβάρτς εγκατέλειψε την κοινότητα και διέφυγε στη Βιέννη, όπου φυλακίστηκε εκ νέου από τις αυστριακές αρχές για χρέη ξανά, το 1812.¹⁶⁰ Ο γιος του ανέλαβε προσωρινά και μέχρι τη διάλυση της συντροφίας την κυριότητά της, ωστόσο η κατάσταση ήδη ήταν αρκετά δυσμενής και η οριστική καταστροφή φαινόταν να είναι ήδη πολύ κοντά.

Την ίδια στιγμή, το 1811 η τράπεζα της Αυστρίας δήλωσε χρεοκοπία και ο συνεταιρισμός παρουσιάζεται να έχασε περίπου το 50% των καταθέσεών του, ποσό που ανερχόταν περίπου στα 10.000.000 φράγκα.¹⁶¹ Σε αυτή τη συγκυρία πολλοί αποδίδουν το τελειωτικό χτύπημα

¹⁵³ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 235.

¹⁵⁴ Στρούλιας, *Τέμπη και «Συνεταιρισμός Αμπελακίων»*, σ. 57. · Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωση*, σ. 44.

¹⁵⁵ Κουκκίδης, *Το πνεύμα του συνεργατισμού*, σ. 109.

¹⁵⁶ Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 62.

¹⁵⁷ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 234.

¹⁵⁸ Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 99.

¹⁵⁹ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 235.. Το αρχείο Δόγανη αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα επιστολικά αρχεία των μελών της Κοινής Συντροφίας. Σχεδόν όλες οι επιστολές που αναφέραμε και παραθέσαμε εδώ προέρχονται από το συγκεκριμένο αρχείο. Για περισσότερες επιστολές βλ. Γεωργίου Η. Π., *Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων εξ ανεκδότου αρχείου*, Αθήνα 1950.

¹⁶⁰ Κορδάτος, *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, σ. 10.

¹⁶¹ Φιλάρετος, *Συνεργατικοί Συνεταιρισμοί*, σ. 27. Στοιχεία για το ποσό βρίσκουμε και αλλού: Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωση*, σ. 46.

προς την Κοινή Συντροφία.¹⁶² Ο πόλεμος έχει εξαθλιώσει τις αγορές που μέχρι πρότινος προσέβλεπε η Κοινή Συντροφία και οι οποίες απορροφούσαν το σύνολο του θεσσαλικού νήματος. Εκείνες στρέφονται σε πιο φτηνές λύσεις, όπως το βιομηχανικό, και άρα φτηνότερο, επεξεργασμένο βαμβάκι από την Αγγλία. Η εκβιομηχάνιση της εριουργίας στην Αγγλία, φυσικά, εκτόπισε από την αγορά το Αμπελακιώτικο προϊόν, καθώς η εκμηχάνιση της εργασίας στη Θεσσαλία άργησε και όταν έκανε τα πρώτα της βήματα ήταν ήδη αργά για να καταστήσει το προϊόν της ανταγωνιστικό. Ταυτόχρονα η εφεύρεση της ανιλίνης άνοιξε έναν ορίζοντα που επέτρεπε την πιο φθηνή και με μεγαλύτερη αφθονία σε χρώματα και άρα η ζήτηση του αμπελακιώτικου νήματος στις ξένες αγορές μειώθηκε σημαντικά.¹⁶³ Την ίδια χρονική στιγμή το ανελαστικό Οθωμανικό κράτος παύει την χορήγηση άδειας εμπορίου με το εξωτερικό για τη συντροφία.¹⁶⁴

Στο μεταξύ οι επιμέρους εταιρείες και η συντροφία, εξάλλου, καταπιάνονται με το εμπόριο κι άλλων προϊόντων για να κρατηθούν ενεργές, όπως ο καφές, η ζάχαρη, κανέλα, μοσχοπίπερο κ.α.¹⁶⁵ Αυτό, όπως είναι ευλόγως εννοούμενο, στερεί από την παραδοσιακή δραστηριότητα το χώρο και τους πόρους να ανασυνταχτεί. Ωστόσο, δεν ξέρουμε κατά πόσο θα μπορούσε ο συνεταιρισμός να στηριχθεί μόνο σε αυτή, αν υποθέσουμε πως η στροφή σε αυτά τα άσχετα προϊόντα ήταν αναγκαία και έδινε μια μικρή παράταση ζωής στον ασθενή. Όπως και να' χει αυτή δεν συνεχίστηκε.

Οι επιστολές που έχουμε από την ύστατη αυτή στιγμή, φαίνονται να είναι απελπιστικά παρακλητικές. Για παράδειγμα, έχουμε την επιστολή του Πολυχρόνη Κομνηνού¹⁶⁶ στον Σβάρτς την 4^η Ιούλη του 1812 στην οποία λέει: «(...) να διορθώσετε τα πράγματα διάτι θά γίνομε ρεζίληδες».¹⁶⁷ Ενδεικτική είναι ακόμη, μια με τεράστιο ενδιαφέρον, του Μάνιαρη στον Σβάρτς. Τα λόγια είναι οξύτατα και δηλωτικά του κλίματος που επικρατεί: «(...) και πλέον καλόν τέλος και εις αυτούς και ημάς».¹⁶⁸ Μεγάλο ενδιαφέρον έχουν και δύο ακόμη αποσπάσματα που μας γνωστοποιεί ο Μουτσόπουλος, τα οποία προέρχονται από το αρχείο Δόγανη: « (...) αυτός ο σκύλος το έφκιασε κρυφά ενοθή μ' άλλους κάτι αρμένους» και «

¹⁶² Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωσις*, ό.π, σ. 46.

¹⁶³ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.175.

¹⁶⁴ Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 72.

¹⁶⁵ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 236. · Γεωργίου, *Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων*, σ. 11.

¹⁶⁶ Μέτοχος στην Κοινή Συντροφία.

¹⁶⁷ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 236.

¹⁶⁸ Γεωργίου, *Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων*, ό.π, σ. 7.

(...) πρέπει να αναθεματίσω τούς κάτω και μάλιστα τον αχρείον αδελφόν μου όπου είναι και αυτός ένας ως εβρέος». ¹⁶⁹

Μία ακόμη εύλογη παρατήρηση για την εποχή έρχεται από τον Στρούλια, ο οποίος στη δική του ερμηνεία για τα αίτια της παρακμής του συνεταιρισμού εντάσσει και την ανάπτυξη της ατμοπλοΐας εκείνη την χρονική στιγμή. ¹⁷⁰ Η δεκαετία του 1820' έφερε την επικράτηση του ατμού στα θαλάσσια ταξίδια στο προσκήνιο και εκτόπισε κατά τα 1850 τα παραδοσιακά μέσα. Αν και στην εποχή που μας αφορά τα ατμόπλοια δεν ήταν ούτε τόσο διαδεδομένα, ούτε τόσο εξελιγμένα, έκαναν αισθητή την παρουσία τους στην εμπορική διαδικασία. Μείωσαν το κόστος περεταίρω της διακομιδής του ξένου προϊόντος λ.χ των αγγλικού νήματος, όπως προείπαμε, γεγονός που κατέστησε το αμπελακιώτικο προϊόν ακριβότερο και την παραδοσιακή χερσαία, κατά κύριο λόγο, μεταφορά του ασύμφορη. Ταυτόχρονα αυτοί οι εμπορικοί δρόμοι, στους οποίους ο συνεταιρισμός βάσιζε τη δραστηριότητά του καθίστανται απροσπέλαστοι και άκρως επικίνδυνοι εξαιτίας των ληστρικών επιδρομών. Ενδεικτικά παραθέτουμε μια τυπική διαδρομή που ακολουθούσε το νήμα της *Κοινής Συντροφίας* για να δώσουμε μια εικόνα: Αμπελάκια- Θεσσαλονίκη- Σέρρες- Νικόπολη- Ρωσία(-)- Βελιγράδι- Λαζαρέτου- (Βούδα)πέστη- Βιέννη. ¹⁷¹

Όπως είχαμε αναφέρει και στη συμπτωματολογία, η επιδημία πανούκλας που έρχεται το καλοκαίρι του 1812 απειλεί τη σταθερότητα των εργασιών. ¹⁷² Ο πληθυσμός της περιοχής μειώνεται δραματικά και όσοι γλιτώνουν τον λιμό, φεύγουν και δεν επανέρχονται. Συγκεκριμένα, ενδεικτικά το 1806 αναφέρονται να υπάρχουν 600 μόλις οικογένειες που αντιστοιχούν περίπου σε 1800 κατοίκους ενώ στα 1791 ο συνολικός πληθυσμός ανερχόταν στους 4.000 κάτοικους. ¹⁷³ Την εποχή της ακμής τα Αμπελάκια έχουν περίπου τον ίδιο πληθυσμό με την Ελασσόνα και την Τσαριτσάνη, οι οποίες αριθμούν περίπου 1.000 σπίτια έκαστη, ενώ η Αγία για παράδειγμα αγγίζει μόλις τα 600 σπίτια. ¹⁷⁴ Οι οικισμοί αυτοί ήταν εξίσου σημαντικοί για την παραγωγή και το εμπόριο νημάτων την ίδια εποχή.

Ωστόσο, η πληθυσμιακή μείωση μόνη της δρα καταλυτικά για να δούμε τις επιπτώσεις όλων αυτών που προαναφέραμε και δεν εξηγεί αυτούσιο την παρακμή του συνεταιρισμού

¹⁶⁹ Μουτσόπουλος, *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.172. Από το αρχείο Δόγανη. Η πρώτη είναι η επιστολή 48 του 1798 στη σ. 30 και η δεύτερη η 135 στις 29.12.1819 της σελίδας 83.

¹⁷⁰ Στρούλιας, *Τέμνη και «Συνεταιρισμός Αμπελακίων»*, σ. 60

¹⁷¹ Στο ίδιο, σ. 12

¹⁷² Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 237.

¹⁷³ Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 36-37.

¹⁷⁴ Σφυρόερας, *Επισκόπηση του ελληνισμού*, σ. 200. Τα αριθμητικά στοιχεία που αφορούν την Τσαριτσάνη, την Αγία και την Ελασσόνα κατέγραψε ο Félix Beaujour.

και του ίδιου του οικισμού. Ρίχνει φως, μονάχα, στη ζημιά, που είχε ήδη συντελεστεί με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο και τοποθετεί μια και καλή την ταφόπλακα.

Συνοψίζοντας, οι λόγοι διάλυσης της τρίτης και τελευταίας Κοινής Συντροφίας που εντοπίζουμε αφορούν κυρίως στα νομικά ζητήματα που ταλάνισαν τον Σβάρτς και στη χρεωκοπία του μετά από αδιευθέτητα χρέη, που τελικώς τον οδήγησαν δύο φορές στη φυλακή. Η φυλάκισή του στη Βιέννη, τον απομακρύνει μια και καλή από το τιμόνι του συνεταιρισμού και ορίζει το τέλος μιας εποχής, η οποία ταυτίστηκε και χαρακτηρίστηκε από τη δραστηριότητα του. Επιπλέον, οι κατηγορίες μεταξύ των μελών και η καταφυγή τους στις επίσημες κρατικές αρχές, δημιούργησαν ένα έδαφος πρόσφορο για την παρέμβαση τους στα εσωτερικά ζητήματα της συντροφίας, που ξεσκέπασε όλες της παρανομίες της. Για ακόμη μια φορά η διαρκής οικονομική αποδυνάμωση των ευρωπαϊκών αγορών και η πτώχευση της Αυστρίας, αποτέλεσμα του πολέμου, οδήγησε στην οικονομική αποδυνάμωση περεταίρω του συνεταιρισμού και τη δυσκολία επανάκαμψης του, μετά την τεράστια τρύπα που ανοίχτηκε με την απώλεια τόσων κεφαλαίων. Επιπροσθέτως η εισχώρηση του Αλή Πασά στην περιοχή, έφερε τα πάνω κάτω στα δεδομένα του συνεταιρισμού, ο οποίος φαίνεται να χρωστά ποσά τεράστια στον Αλή. Εκτός αυτού, ο ίδιος όριζε και πολλά κομμάτια της νομικής ζωής και τις υποχρεώσεις της κοινότητας σε αυτόν. Η σχετική αυτονομία της περιοχής που είχε οδηγήσει στην αρχική διάνοιξη του δρόμου προς αυτές τις δραστηριότητες είχε διαταραχτεί. Επίσης, οι διάφορες ένοπλες αναμετρήσεις και οι ομάδες κλεφτών που κατέκλυσαν την περιοχή καθώς και οι Αλβανοί επιδρομείς, που έκαναν πλιάτσικο, έφεραν μια άνευ προηγουμένου αναστάτωση στους οικισμούς και τα χωριά, που φαίνεται να συνέστησαν άτυπες πολιτοφυλακές για την εξουδετέρωση των απειλών. Προφανώς, σε αυτό το κλίμα οποιαδήποτε εμπορική, οικονομική και βιοτεχνική δραστηριότητα, που αποφέρει κεφάλαια και ορίζεται από την εισροή αυτών διατρέχει μεγάλο κίνδυνο, αφού γίνεται, φυσικά, στόχος των ληστών. Επιπλέον οι χερσαίοι, εμπορικοί δρόμοι καθίστανται αδιάβατοι και επικίνδυνοι, ενώ παράλληλα ένα νέο είδος εμπορικής διακίνησης κάνει την εμφάνισή του στις θάλασσες, το ατιμόπλοιο, μειώνοντας το κόστος για το ξένο προϊόν κατά πολύ.

Τέλος, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε πως ο μεγάλος ανταγωνισμός τόσο μεταξύ των μελών όσο και προερχόμενος από πρώην μετόχους μείωσε την αποδοτικότητα του εμπορίου στις ξένες αγορές, ο οποίες εμφανώς πλέον προτιμούσαν το φθηνότερο βιομηχανικό νήμα από τα εργοστάσια της Αγγλίας. Η αδυναμία της εκμηχάνισης της παραγωγής του θεσσαλικού νήματος κατέστησε το προϊόν και περιορισμένο στα μεγέθη και ακριβότερο, καθώς ο κατακερματισμός των διαφόρων εταιρειών εγκλώβιζε ακόμη πιο πολύ την παραγωγή. Η αδυναμία προκύπτει επίσης και από τους βραδείς ρυθμούς με τους οποίους ο

θεσμός της οθωμανικής συντεχνίας και η οργάνωση της άλλαζε, όπως θα δούμε παρακάτω. Οι εκπρόσωποι σε αυτήν την περίπτωση ήταν υπεύθυνοι για την υιοθεσία ή μη καινούριων μεθόδων παραγωγής.¹⁷⁵ Η ηγεσία της Κοινής Συντροφίας δεν έδειξε σημάδια θέλησης για κάποια παραγωγική μεταστροφή ή εξέλιξη παρα μόνο μετά τη διάλυσή της.

Ουσιαστικά ήταν ο ανταγωνισμός έξωθεν που μούδιασε την συγκεκριμένη περίοδο την αμπελακιώτικη παραγωγή, σε συνδυασμό με την αναποτελεσματικότητα και την ασυνεννοησία στο εσωτερικό της Κοινής Συντροφίας, εξαιτίας των τρεχόντων νομικών υποθέσεων και των συνεχόμενων σκανδάλων, που καθήλωσαν τις έγκαιρες αποφάσεις στην αδράνεια και την αναβλητικότητα. Θα λέγαμε, απαντώντας στο πρώτο από τα δύο ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή του κεφαλαίου, πως όλα αυτά συνετέλεσαν στο σύμπτωμα των διαδοχικών διαλύσεων του συνεταιρισμού. Αυτές δρουν καταλυτικά διαμορφώνοντας την εικόνα του τέλους, μια και η κάθε καινούρια Κοινή Συντροφία έβγαине όλο και πιο «λαβωμένη» μέσα από αυτή τη διαδικασία, αλλά και οι επιμέρους συντροφίες όλο και πιο αποδυναμωμένες και ανίσχυρες να υπάρξουν μόνες τους. Συνεπώς η ίδια η δραστηριότητα δεν θα μπορούσε να είχε άλλη κατάληξη πέρα από την πλήρη και οριστική παρακμή έπειτα από όλες αυτές τις διεργασίες. Εκτός αυτού η Κοινή Συντροφία δεν κατόρθωσε να απορροφήσει όλες τις επιμέρους συντροφίες.¹⁷⁶

Όσον αφορά στο δεύτερο ερώτημα η ανάγκη για συνένωση και κατ' επέκταση για ασφάλεια μέσω της συντροφικότητας δεν εξέλειψε, αλλά πολύ περισσότερο η δημιουργία της Κοινής Συντροφίας ως μέσο για την εξασφάλιση αυτών έπαψε να αποδίδει σε αυτό το πλαίσιο, για όλους αυτούς τους λόγους που προείπαμε και αναδείξαμε παραπάνω.

Το κατά πόσο όμως αυτή η κατάσταση όριζε τη δραστηριότητα του συνεταιρισμού και οδήγησε εν πολλοίς στην παρακμή του γενικότερα και όχι μόνο στην τελευταία του φάση, θα γίνει προϊόν συζήτησης και θα το ανοίξουμε σαν θέμα στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας, κάνοντας μια ανασκόπηση των αιτιών της παρακμής εφ' όλης της ύλης.

+

ΑΔΣΦ

B

¹⁷⁵ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1583.

¹⁷⁶ Μουτσόπουλος, *Τα Θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.171.

Κεφάλαιο 4:

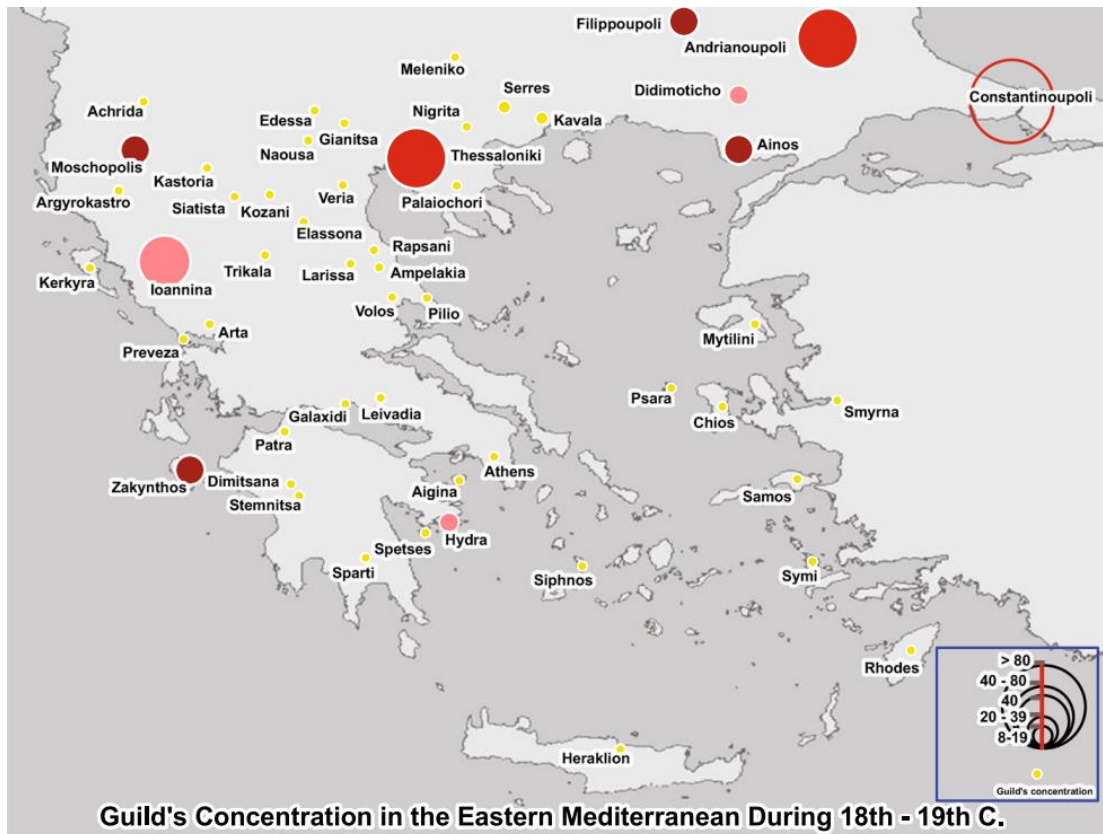
Η σχέση του συνεταιρισμού με τη συντεχνία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Ένα σημαντικό ερώτημα που γεννάται μέσα από τη μελέτη του συνεταιρισμού, όπως τον γνωρίσαμε, σαν οργάνωση, είναι το κατά πόσο αυτός εντάσσεται στο πολύ διαδεδομένο σύστημα οργάνωσης της κοινωνικής, παραγωγικής, εργασιακής και έμπορο-βιοτεχνικής ζωής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που ονομάζεται συντεχνία (= *esnaf*). Αν όντως αυτό ισχύει, τότε αυτή η διαπίστωση θα μπορούσε να μας αλλάξει πολλά για τη θεώρηση της παρακμής της Κοινής Συντροφίας. Ήδη ο Δημήτριος Ιεραπετρίτης έχει μελετήσει την Κοινή Συντροφία ως μια ακόμη Οθωμανική συντεχνία του ελληνικού χώρου. Ωστόσο η συζήτηση περί αυτού είναι σχετικά πρόσφατη και άρα πρέπει κι εμείς να αφιερώσουμε ένα κομμάτι της εργασίας μας σε αυτή τη θεώρηση. Κατά καιρούς έχουν υποστηριχθεί διαφορετικές απόψεις αναφορικά με τον χαρακτήρα της συντροφίας των Αμπελακίων. Γίνεται λόγος τόσο για μια εταιρεία, όσο για ένα ιδιότυπο οικονομικό μόρφωμα ή απλώς έναν συνεταιρισμό. Άλλοι πάλι, όπως ο Ι. Τσουδερός και ο Ν. Πανταζόπουλος διασαφηνίζουν πως η μορφή του συνεταιρισμού αυτού είχε περισσότερα κοινά με τη συντεχνία παρά με οποιοδήποτε άλλο χαρακτήρα οικονομικής οργάνωσης.¹⁷⁷ Ο Τσουδερός γράφει τα εξής:

(...) Υπήρξαν βεβαίως εκδηλώσεις οργανώσεων συνεταιριστικής μορφής (...) ως ήτο ο συνεταιρισμός των Αμπελακίων (...) αι κινήσεις όμως εκείνοι ήταν μεμονωμένοι εκδηλώσεις και είχαν περισσότερον χαρακτηριστικά συντεχνίας παρά συνεταιρισμού υπό την σημερινήν του έννοιαν και μορφήν.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, σ. 375-376.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 176.

Χάρτης 4.1. Χάρτης των συνεχειακών συσσωματώσεων του ελλαδικού χώρου κατά τον 18^ο και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Όντως ο συνεταιρισμός των Αμπελακίων εμφανίζεται σε μια περίοδο έξαρσης της επίσημης συνεχειακής οργάνωσης. Σύμφωνα με τον D. Quataert η οικονομική κρίση και ο ασταμάτητος και μακρύς πληθωρισμός, που επέφερε, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα, δημιούργησε ένα κύμα οργάνωσης συσσωματώσεων με σκοπό την αυτοπροστασία.¹⁷⁹ Αν λάβουμε υπόψη μας και τις απόψεις που παραθέσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι οποίες αφορούσαν τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες συνήλθε η πρώτη Κοινή Συντροφία, μπορούμε να την εντάξουμε σε αυτό το πλαίσιο. Μπορούμε, επίσης, να εννοήσουμε την αυτοπροστασία του Quataert ως την προσπάθεια ενάντια στον εσωτερικό ανταγωνισμό των διαφόρων επιμέρους συντροφιών και φυσικά του εξωτερικού ανταγωνισμού των Βενετών, Άγγλων και Γάλλων.

Σύμφωνα ακόμα, με στοιχεία που παραθέτει ο Onur Yildirim βλέπουμε πως και ο ίδιος ο θεσμός της συνεχνίας είχε περάσει μια φάση επαναπροσδιορισμού σε όλη τη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, μια διαδικασία αλλαγών που παγιώθηκαν στο δεύτερο μισό του 18^{ου}. Και, οι

¹⁷⁹ Donald Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, Μαρίνος Σαρηγιάννης (μτφρ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2006, σ. 240.

οποίες ακολούθησαν μια γενικότερη μεταστροφή των Οθωμανικών αρχών σε ό,τι αφορά στη συντεχνιακή δομή της εργασίας. Σημαντικότερη αλλαγή δεν ήταν άλλη από την εισαγωγή του *gedik*.¹⁸⁰ Σύμφωνα με την αρχικά πειραματική αυτή ρύθμιση, ο αρχιμάστορας (*Usta*) μπορούσε να ασκεί το επάγγελμα και να έχει την επικαρπία των μεθόδων παραγωγής. Η νομική αυτή διάταξη χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές κατά το δοκούν κι έτσι αρκετοί μάστορες δρούσαν αυτόνομοι και απομακρυσμένοι από την περιοχή όπου παραδοσιακά δρούσε η εκάστοτε συντεχνία και άλλοτε πάλι ως εγγυήσεις κατά των πιστώσεων των δανείων που είχαν συνάψει με εμπόρους.¹⁸¹ Ακόμη, είναι ένα μέτρο που εφαρμόστηκε στο έπακρο τον τομέα των κλωστηρίων.¹⁸² Αν θα σχολιάζαμε το νέο αυτό καθεστώς οργάνωσης της έννομης εργασίας αφήνει ένα μεγάλο κενό για αυθαιρεσίες και παράνομες εργασιακές κινήσεις, που έχει τρομερό ενδιαφέρον για την συντροφία, την οποία μελετάμε.

Ακόμα ένα κοινό που μπορούμε να εντοπίσουμε με τη γραφή του Quataert, είναι η διαπίστωσή του πως «ένα ζωτικό κομμάτι της ιστορίας της οθωμανικής βιοτεχνίας επικεντρώνεται στη μετατόπιση από την ανδρική, αστική, συντεχνιακή παραγωγή στη γυναικεία, ανοργάνωτη, αγροτική και αστική εργασία».¹⁸³ Αυτή η διαπίστωση, όμως, έχει πολλά προβλήματα. Ναι μεν ο συνεταιρισμός των Αμπελακίων δρούσε στη βάση της γυναικείας οικοτεχνίας, ή καλύτερα ξεκίνησε από αυτή, δεν συνέχισε δε να είναι ανοργάνωτος παραγωγικά. Τουναντίον, η Κοινή Συντροφία φιλοδοξούσε να οργανώσει θεσμικά την παραγωγή και την εργασία και αυτό φαίνεται, καταρχήν, στην ύπαρξη των καταστατικών και της ιεραρχίας. Εκτός αυτού ο τομέας της νηματουργίας ήταν αυτός που στην Οθωμανική Αυτοκρατορία διεπόταν περισσότερο από την συντεχνιακή εργασιακή δομή. Ταυτόχρονα ήταν αυτός που παραδοσιακά, άτομα εκτός της συντεχνιακής οργάνωσης όπως γυναίκες και παιδιά συμμετείχαν περισσότερο στην παραγωγική διαδικασία από το σπίτι.¹⁸⁴

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, κατά πόσο μπορούν τα Αμπελάκια και ο συνεταιρισμός τους να ενταχθούν στη συντεχνιακή δραστηριότητα αν η μετατόπιση από αυτή φαίνεται προς την γυναικεία παρουσία στον παραγωγικό χώρο; Εφόσον οι επικεφαλής της Κοινής Συντροφίας και γενικότερα οι κεφαλαιούχοι ήταν άντρες, τότε μπορεί ακόμα αυτή να θεωρηθεί συντεχνία και άρα μπορούμε να συνεχίσουμε να ψάχνουμε την απάντηση στο αρχικό ερώτημα.

¹⁸⁰ Yildirim, *Ottoman Guilds*, σ. 74.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σ. 74.

¹⁸² Στο ίδιο, σ. 74.

¹⁸³ Donald Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, Μαρίνος Σαρηγιάννης (μτφρ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2006, σ. 244.

¹⁸⁴ Yildirim, *Ottoman Guilds*, σ. 84.

Θα χρειαστεί γι' αυτό να εμβαθύνουμε λίγο παραπάνω στις κλασικές λειτουργίες μιας οθωμανικής συντεχνίας, στη νομοθεσία που διέπει την οργάνωσή της και το πρόσωπό της απέναντι στο κράτος. Ωστόσο, αυτό θα το κάνουμε, όχι επιφανειακά, αλλά τόσο όσο χρειάζεται. Δεν κάνουμε μια ιστορία της συντεχνίας στον οθωμανικό χώρο στο παρόν κείμενο, αλλά προσπαθούμε να δούμε αν υπαγόταν στο καθεστώς αυτό η συντροφία μας, κι αν ναι, αν μπορούμε έτσι να εξηγήσουμε την παρακμή της κάπως.

Αναφορικά με τον παραδοσιακό ορισμό της συντεχνίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, τον οποίο μας παραδίδει ο Yildirim μπορούμε να πούμε πως η αστική συντεχνία είναι ένα επαγγελματικό σωματείο, παρόμοιο με ένα σύγχρονο συνδικαλιστικό όργανο, υπεύθυνο για την διασφάλιση της ποιότητας του παραγόμενου προϊόντος και των τιμών του καθώς και για την προστασία των εργατών του και των καταναλωτών. Κοντολογίς, η συντεχνία οφείλει να διατηρεί την ενότητα μεταξύ των μελών της και, δεύτερον, να προστατεύει τα επαγγελματικά και εμπορικά τους συμφέροντα.¹⁸⁵ Συνδιαλέγεται με την διοίκηση, στην οποία λογοδοτεί μέσα από αυστηρούς ιεραρχικούς μηχανισμούς, για να αποκτήσει την άδεια να εξαγάγει την παραγωγή της κυρίως στο εξωτερικό.¹⁸⁶ Ανάμεσα στον ορισμό αυτό και την συντροφία την οποία μελετάμε, υπάρχουν πολλά κοινά. Αρχικά οι επαφές με την κεντρική Ευρώπη είναι πλήρως νόμιμες και έχουν αδειοδοτηθεί από το κράτος και αυτό φαίνεται από την παύση της παροχής των απαραίτητων εγγράφων για το εξωτερικό εμπόριο στους αμπελακιώτες. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε κοιτώντας το εταιρικό συμφωνητικό της αμπελακιώτικης συντροφίας του 1805, υπογεγραμμένο από επίσημη αρχή, τον Γραμματέα της Βασιλικής και της Αυτοκρατορικής διοίκησης της Κάτω Αυστρίας Thomas Chabert.¹⁸⁷

Σύμφωνα με τους Παπασταματίου και Κοτζαγεώργη το όνομα της *esnaf* στα ελληνικά, μεταξύ άλλων, αποδιδόταν και ως συντροφία.¹⁸⁸ Δεδομένου ότι πολλά συστατικά στοιχεία της Κοινής Συντροφίας αυτοπροσδιορίζονταν ως συντροφίες, αλλά και το ίδιο το όνομα αυτής ήταν Κοινή Συντροφία, αυτό κάτι μας λέει για το πώς οι άνθρωποι τότε έβλεπαν αυτή τη δραστηριότητα και που την ενέτασσαν. Σύμφωνα με τον Μουτσόπουλο αυτή η λέξη σήμαινε μια καθαρά κερδοσκοπικού χαρακτήρα συσσωμάτωση.¹⁸⁹

Η συντεχνία, λοιπόν, δρούσε ρυθμιστικά προς τον ανταγωνισμό των μελών της και αποσκοπούσε στην αποσόβηση προβλημάτων ανάμεσα σε αυτά.¹⁹⁰ Ήταν ένας τρόπος

¹⁸⁵ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1583.

¹⁸⁶ Yildirim, *Ottoman Guilds*, σ. 77.

¹⁸⁷ Κατσιαρδή-Heiring, *Τεχνίτες και τεχνικές βαφής νημάτων*, σ. 245.

¹⁸⁸ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 177.

¹⁸⁹ Μουτσόπουλος, *Τα Θεσσαλικά Αμπελάκια*, σ.151.

¹⁹⁰ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ό.π, σ. 177.

οργάνωσης της κοινωνικής ζωής που κινούνταν ταυτόχρονα στο οικονομικό επίπεδο, με μια μεγάλη αίσθηση ηθικής και αλληλεγγύης. Μέχρι εδώ βλέπουμε πολλά κοινά με την συντροφία των Αμπελακίων. Πρώτα από όλα συμμετέχει στην οργάνωσή της, όπως έχουμε ξαναπεί, ολόκληρη η κοινότητα και ταυτόχρονα αυτή κινούνταν στον «πυρετό» των εργασιών της. Ολόκληρη η κοινοτική ζωή και η καθημερινότητα του χωριού γυρνούσε γύρω από την Κοινή Συντροφία τα χρόνια της λειτουργίας της. Έχει υποστηριχθεί, επίσης, πως το κύριο γνώρισμα της συντροφιάς ήταν το στοιχείο εκείνο της αλληλοβοήθειας μεταξύ των μελών.¹⁹¹ Επιπλέον αξίζει να αναφερθούμε στις επιμέρους λειτουργίες της συντροφιάς που αφορούν κυρίως κοινοτικά έξοδα όπως την κάλυψη επισιτιστικών αναγκών, διδάκτρων και λοιπών εκπαιδευτικών εξόδων, τη συντήρηση έργων υποδομής κυρίως των χερσαίων εμπορικών δρόμων, καθώς επίσης εξόδων που αφορούν στη συντήρηση εκκλησιών και τοπικών μονάδων υγείας κ.α.¹⁹² Στη συνέχεια, η ίδια η συντροφία ιδρύθηκε πρωταρχικά με σκοπό την πάταξη του ανταγωνισμού όπως ακριβώς οι εκάστοτε συντεχνίες, ασχέτως αν το κατάφερε ή όχι.

Τέλος, βλέπουμε μια ηθική οργάνωση μέσω της αλληλεγγύης και της μέριμνας για ορφανά «αποθνησκόντων» εργατών και μελών. Αυτήν ακριβώς την πρόβλεψη βλέπουμε και στο ίδιο το καταστατικό του 1780 και στο άρθρο ιγ'.¹⁹³ Ταυτόχρονα, στην αυτοκρατορία κυριαρχούσε η συνήθεια τα μέλη της οικογένειας του εκλιπόντος να κληρονομούν το *gedik* που άφηνε αυτός μετά θάνατον και ύστερα να το πουλούν σε ξένους, οι οποίοι έτσι παρεισέφεραν στην συντεχνία.¹⁹⁴ Ίσως και αυτά τα μέτρα αλληλεγγύης, λοιπόν, να μην ήταν μόνο ενδεικτικά της ηθικής ταυτότητας της κοινότητας αλλά και ένας τρόπος να αποφευχθεί αυτή η εισχώρηση ξένων. Άλλωστε δεν ήταν η μοναδική μέθοδος που υιοθετούσε η Κοινή Συντροφία γι' αυτόν τον σκοπό, όπως είδαμε και νωρίτερα.

Με λίγα λόγια ο ορισμός που δίνει η Διεθνής Συνεταιριστική Συμμαχία σύμφωνα με τον Ιεραπετρίτη έχει ως εξής:¹⁹⁵

¹⁹¹ Τερβισίδου, Η " Συντροφία των Αμπελακίων" ως πρόδρομη μορφή του συνεταιριστικού φαινομένου, Στο *Δίκαιο και επανάσταση του 1821, 6ο συνέδριο Μεταπτυχιακών φοιτητών και Υ,σ.* 269-275, Θεσσαλονίκη: Pro Justitia: Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ, 2020, σ. 272.

¹⁹² Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1588.

¹⁹³ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 178.· Λάμπρου, 1917 «Καταστατικών συντροφιάς Αμπελακίων», σ. 214.· Αναγνωστιάδης, *Η οικονομική διάρθρωσις*, σ. 35. Συγκεκριμένα ο τελευταίος αναφέρει πως η αποζημίωση σε αυτή την περίπτωση ήταν 60 γρόσια στον κληρονόμο του αποθανόντα.

¹⁹⁴ Yildirim, *Ottoman Guilds*, σ. 92.

¹⁹⁵ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, ό.π, σ. 1581.

Ο συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που ενώνονται εθελοντικά για να καλύψουν τις κοινές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες και φιλοδοξίες τους μέσω μιας κοινής ιδιοκτησίας και δημοκρατικά ελεγχόμενης επιχείρησης. Οι συνεταιρισμοί βασίζονται στις αξίες της αυτοβοήθειας, της αυτουπευθυνότητας, της δημοκρατίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης και τα μέλη του συνεταιρισμού πιστεύουν στις ηθικές αξίες της ειλικρίνειας, της διαφάνειας, της κοινωνικής ευθύνης και της φροντίδας για τους άλλους. Οι βασικές αρχές με τις οποίες οι συνεταιριστικές οργανώσεις εφαρμόζουν τις αξίες τους είναι η εθελοντική και ανοιχτή ιδιότητα μέλους, ο δημοκρατικός έλεγχος από τα μέλη τους, η οικονομική συμμετοχή των μελών, η αυτονομία και ανεξαρτησία, η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η ενημέρωση, η συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών και το ενδιαφέρον για την κοινότητα.

Με τον ορισμό αυτό η θεωρητική βάση της οργάνωσης της Κοινής Συντροφίας σύμφωνα με τα όσα έχουμε ήδη πει εφάπτεται σε απόλυτο βαθμό.

Μια συντεχνία, όπως και η Κοινή Συντροφία διακρινόταν από αυστηρότατη επίβλεψη της διαδικασίας παραγωγής, καταγραφής του κόστους παραγωγής και φυσικά τον ορισμό των τιμών πώλησης.¹⁹⁶ Αν κοιτάξουμε ειδικά αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό, το οποίο προϋπέθετε την έγκριση από το ιεροδικείο του Καζά¹⁹⁷, στον οποίον υπαγόταν ο Ναχιγιές,¹⁹⁸ από κοινού με τις ρυθμίσεις του Muhtesib,¹⁹⁹ δεν παρατηρούμε κάποια επίσημη ρύθμιση αναφορικά με τις οθωμανικές αρχές που να αφορά τον συνεταιρισμό. Γνωρίζουμε πως πολλές φορές για λόγους αποφυγής του κεντρικού ελέγχου, οι συντεχνίες κυρίως των απομακρυσμένων, ορεινών τόπων, ακολουθούν μια δική τους γραμμή κατανομής των εργασιών, που αφορούσαν την παραγωγή, τον εφοδιασμό και την κοστολόγηση του τελικού προϊόντος. Οι Παπασταματίου και Κοτζαγεώργης χαρακτηρίζουν αυτές τις συντεχνίες «λαθραίες και παρα-κυκλώματα της αστικής αγοράς». Μάλιστα, άπαξ και υπέπιπταν στην αντίληψη των οθωμανικών αρχών μέσω καταγγελιών, απαγορεύονταν άμεσα.²⁰⁰ Συμπερασματικά, φυσικά και η συντροφία έχει πολλά κοινά στοιχεία με την αστική συντεχνία, ωστόσο παραμένει ένας συνεταιριστικός οργανισμός εκτός του αστικού χώρου αν και υπάρχει ένας μάλλον άστοχος ορισμός της από τον Μιχαλόπουλο, ο οποίος λέει πως:

¹⁹⁶ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 178.

¹⁹⁷ Εδαφική διοικητική μονάδα, υποδιαίρεση του Σαντζακιού.

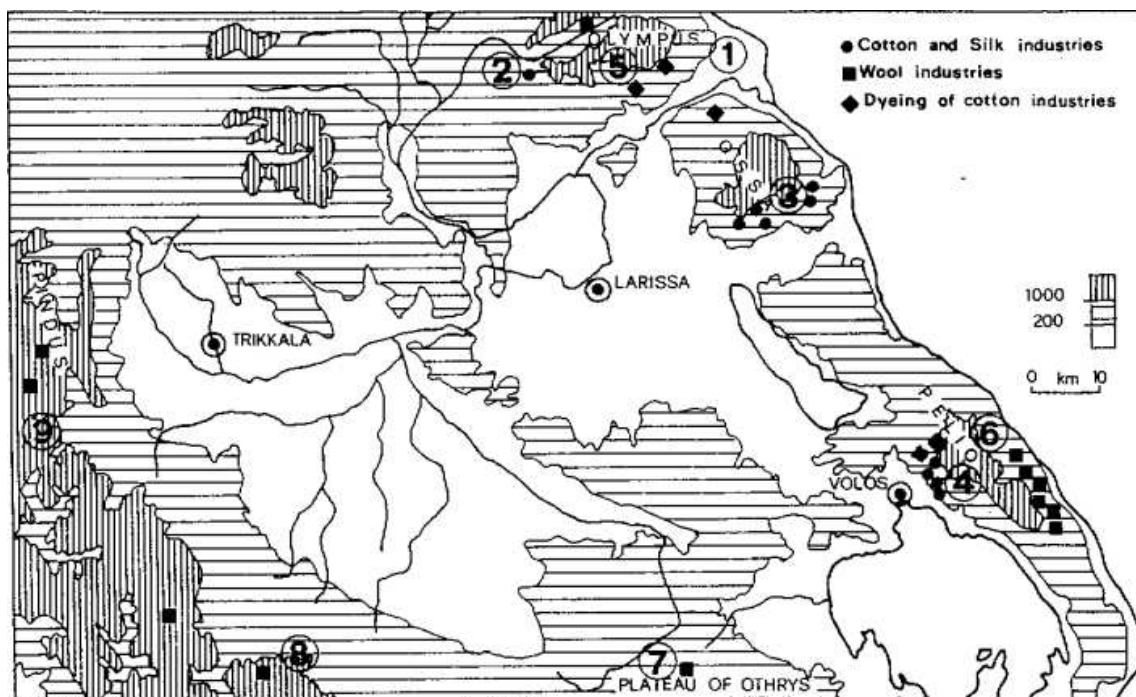
¹⁹⁸ Εδαφική διοικητική μονάδα, υποδιαίρεση του Καζά.

¹⁹⁹ Αγορανόμος στην πόλη.

²⁰⁰ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 179.

«υπήρξε ο πρώτος και ίσως ο τελευταίος τύπος αστικού κερδοσκοπικού συνεταιρισμού σε όλο το κόσμο».²⁰¹

Στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα η Θεσσαλία και κυρίως τα αστικά κέντρα αυτής όπως η Λάρισα ήταν το κέντρο της συντεχνιακής οργάνωσης του ελλαδικού χώρου. Μεγάλη σημασία σε αυτό αποδίδεται στον τομέα των βαμμένων νημάτων της περιοχής του Τυρνάβου, η οποία υπάγεται ολόκληρη στο μοντέλο της συντεχνίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αν και το κομμάτι της αστικής συντεχνίας της Θεσσαλίας σύμφωνα με τον Σωκράτη Πετμεζά παρακμάζει σταδιακά στην εποχή που αναφερόμαστε, το μη αστικό συνεταιριστικό κομμάτι των ορεινών της ανατολικής Θεσσαλίας ακμάζει και φαίνεται να ανταπεξέρχεται καλά απέναντι στην αστική συντεχνία και τους περιορισμούς της, καθώς και τον ανταγωνισμό έξωθεν και έσωθεν.²⁰² Αυτό θα ισχύει μέχρι και τους Ναπολεόντειους πολέμους.

Χάρτης 4.2. Προβιομηχανικά παραγωγικά συμπλέγματα στην Ανατ. Θεσσαλία.²⁰³

Αυτός ο «κανόνας» διασταυρώνεται στο έπακρο με την Κοινή Συντροφία. Αρχικά ο έλεγχος των Οθωμανών στην περιοχή ήταν ανύπαρκτος, εφόσον, όπως αρχικά λέγαμε, η παρουσία του στην περιοχή δεν ισχνή και ανενεργή, και άρα αυτό άφηνε ένα μεγάλο περιθώριο γι' αυτή την παράτυπη, αυτονομημένη συντεχνιακή οργάνωση. Εκτός αυτού ήταν

²⁰¹ Βόγιας, *Αμπελάκια Θεσσαλίας*, σ. 54.

²⁰² Petmezas, *Patterns of protoindustrialization*, σ. 583.

²⁰³ Στο ίδιο, σ. 585.

αυτός ο χαλαρός έλεγχος των ορεινών και δύσβατων τόπων, στους οποίους οι οθωμανικές αρχές δεν είχαν άμεση πρόσβαση που δημιούργησε την ανάγκη για τις άτυπες αυτές οργανώσεις.²⁰⁴ Στην πραγματικότητα το κράτος τις ήξερε και φρόντιζε να τις διατηρήσει καθώς έτσι εξασφάλιζε έναν άτυπο δημοσιονομικό και τοπικό μηχανισμό ελέγχου. Οι κάτοικοι έτσι αυτοελέγχονταν αυτόβουλα. Μπορεί αυτό να «βόλευε» την Υψηλή Πύλη, όμως η νομική αναστάτωση που προέκυψε από τις διχόνοιες στην πορεία δεν άφηνε περιθώρια για μια ανοχή ως προς αυτές τις δραστηριότητες.

Και όλη η υπόλοιπη περιγραφή ταιριάζει απόλυτα στην περίπτωση μας. Τελικά, η εισχώρηση, όπως καταδείξαμε, προς τα τέλη της συντροφίας, των επίσημων κρατικών αρχών στα εσωτερικά ζητήματα, που μάλιστα προέκυψε από τις διάφορες καταγγελίες και αλληλοκατηγορίες των μελών, έκανε τη δράση της πιο εμφανή από ό,τι θα έπρεπε και φυσικά αυτό συνετέλεσε στο να ανασταλεί η λειτουργία της.

Ακόμα ένα τρανταχτό παράδειγμα πως η συντροφία των Αμπελακίων άνηκε στην κατηγορία των συντεχνιών είναι πως αυτές απαγόρευαν μέσω του αυστηρού τους ελέγχου την κερδοσκοπία στους κόλπους τους.²⁰⁵ Στη θεωρία, η κερδοσκοπία ήταν απαγορευμένη και στη Κοινή Συντροφία και βασικά αυτός ήταν και ένας από τους κύριους λόγους δημιουργίας της. Ωστόσο, οι διάφορες καταγγελίες που μας έρχονται και αφορούν κερδοσκοπία, όπως η δίκη που πρωτύτερα παραθέσαμε και αφορά την υποκλοπή 20.000 γροσιών σε αξία βαμβακιού,²⁰⁶ δείχνουν ακριβώς το αντίθετο και άρα τοποθετεί αυτόματα την Κοινή Συντροφία στην κατηγορία των παράτυπων συντεχνιών.

Η βαρύτητα που δίνεται στην ηθική λειτουργία των συντεχνιών και την συμπεριφορά των μελών αναγάγει την συντεχνία σε έναν θεσμό κοινοτικής συνοχής. Η έμφαση πέφτει στην εικόνα που βγαίνει προς τα έξω και που θα χαρακτηρίζει την «προσωπικότητα» της συντεχνίας στις αγορές. Αυτό εκφράζεται τρανταχτά σε ακόμα μια επιστολή που αναφέραμε στο αμέσως προηγούμενο κεφάλαιο: «θα γίνουμε ρεζίληδες».²⁰⁷ Ακόμη ένα κοινό, συνεπώς ακόμη μιαν απόδειξη πως στην περίπτωση μας μιλάμε για μια ακόμα συντεχνία. Ο Ασδραχάς αποδίδει στην συντροφία πως δρα με «συντεχνιακό πνεύμα».²⁰⁸

Θα λέγαμε, τέλος, πως η συντροφία αποτελεί μια συντεχνία των τοπικών συντεχνιών. Εφόσον, και οι επιμέρους εταιρείες που ξεπηδούσαν μετά από κάθε διάλυση αναφέρονταν ως

²⁰⁴ Ierapetritis, *Guilds and Cooperative Community Networks*, σ. 1582.

²⁰⁵ Παπασταματίου, Κοτζαγεώργης, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, σ. 178.

²⁰⁶ Γεωργίου, Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφίας των Αμπελακίων, ό.π, σ. 218. Βλ. σ. 33-34.

²⁰⁷ Νικολόπουλος, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία*, ό.π, σ. 236.

²⁰⁸ Ασδραχάς, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία*, σ. 149.

«συντροφίες» πχ. «Σβάρτς και Συντροφία», τότε θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για συντεχνίες που συνεταιριστήκαν σε μια μεγαλύτερη συντεχνία.

Απαντώντας, λοιπόν στα ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή τούτου του κεφαλαίου, κατά τη γνώμη μας η Κοινή Συντροφία των Αμπελακίων αποτελεί συντεχνία και ο άτυπος χαρακτήρας αυτής, όπως αποδείξαμε, οδήγησε στην επίσημη και οριστική της διάλυση.

+

ΑΔΣΦ

Β

Συμπεράσματα

Μετά τα όσα αναλύσαμε στις προηγούμενες ενότητες αυτής της εργασίας, μπορούμε να επιχειρήσουμε να εξάγουμε με ασφάλεια τα δικά μας συμπεράσματα, για να απαντήσουμε τελικά στα δύο αρχικά ερευνητικά ερωτήματα, που μας απασχόλησαν. Όλη η υπόθεση, κινείται γύρω από τα συμπτώματα και αίτια της παρακμής της Κοινής Συντροφίας των Αμπελακίων. Βλέποντας μέσα από τα μάτια ενός «ιστορικού γιατρού» αυτό το φαινόμενο, του δίνουμε μια χροιά παθογένειας, την οποία μπορούμε τώρα να εξηγήσουμε.

Πολλές φορές, τις περισσότερες, όπως είδαμε, τα συμπτώματα και τα αίτια δεν διαχωρίζονται με σαφήνεια το ένα από το άλλο. Πιο πολύ εμπλέκονται σε σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ τους και άρα είναι δύσκολο να χαρακτηρίσουμε κάτι αμιγώς το ένα ή το άλλο. Ένα σύμπτωμα, μπορεί να είναι και αίτιο ενός άλλου και πάει λέγοντας.

Ξεκινώντας, λοιπόν, από τη συμπτωματολογία της παρακμής, μπορούμε να θεωρήσουμε ως το πιο εμφανές χαρακτηριστικό της, τις αλλεπάλληλες, όπως έχουμε καταδείξει ξανά, ανασυστάσεις και διαλύσεις του συνεταιρισμού. Αυτό από μόνο του λέει πολλά για την πορεία κάθε φάσεως της Κοινής Συντροφίας και μπορούμε, συνεπώς, να εξάγουμε συμπεράσματα, που βοηθάνε στην μελέτη των αιτιών.

Όπως είπαμε η διάκριση μεταξύ των δύο είναι δύσκολη, οπότε θα τοποθετήσουμε κάπως γενικά και όσο το δυνατό πιο μαζεμένα και συμπερασματικά όλα μας τα δεδομένα για να βγει μια σωστή απάντηση.

Μέσα σε αυτές τις υπογραφές καταστατικών, είναι λογικό και έχουμε δει πως τα πρόσωπα αλλάζουν και η σύσταση μαζί τους επίσης διαφοροποιείται. Αυτό συμβαίνει τόσο στα χαμηλά όσο και στα υψηλά ιεραρχικά στρώματα. Μέλη φεύγουν, συνέταιροι εξαφανίζονται. Το κλίμα γενικευμένης ανασφάλειας που δημιουργεί αυτή η έντονη κινητικότητα καθλώνει την συντροφία σε αριθμούς περιορισμένους από κοινού με άλλα στοιχεία. Ακόμα και όταν, όμως, οι επιμέρους συντροφίες αποφάσιζαν να προχωρήσουν σε συσσωμάτωση ή να προσχωρήσουν σε αυτή, ο χαρακτήρας της ένωσής τους παρέμενε ευκαιριακός και κερδοσκοπικός. Η αιτία αυτού φυσικά ήταν οι δυσεπίλυτες διχόνοιες που δεν έφυγαν ποτέ από το προσκήνιο και συνεχώς έδειχναν να έχουν μια κλιμακούμενη πορεία σε όλες τις φάσεις. Αυτό βλέπουμε κι εμείς σαν κύριο αίτιο της παρακμής. Ο συνεταιρισμός των Αμπελακίων ήταν πολύ περισσότερο μια συσσωμάτωση εμπόρων που αποσκοπούσαν στη μεγιστοποίηση των κερδών τους και δεν ομοιάζε ούτε με μια «κομμουνιστική» κooπερατίβα ούτε φυσικά μπορούμε να πούμε ότι τα Αμπελάκια ήταν ένα φαινόμενο χωρίς

προηγούμενο και επόμενο όπως οι κατά καιρούς διάφορες διατυπώσεις έχουν υποστηρίξει.

209

Αυτές τις αντιπαραθέσεις όξυναν οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες μετά το ξέσπασμα των Ναπολεόντειων πολέμων, που έπληξαν σημαντικά τις κεντροευρωπαϊκές αγορές· αγορές ενδιαφέροντος του συνεταιρισμού, όπως η Αυστρία και ο γερμανικός χώρος, και κατ' επέκταση έφεραν «γκρίνια» στο εσωτερικό της συντροφιάς διχάζοντας τα μέλη της περεταίρω. Η πτώχευση της Αυστρίας στενεύει τα ήδη πολύ περιορισμένα περιθώρια ελιγμών και κατακεραυνώνει την συντροφία που μουδιάζει και δέχεται τη μοίρα της. Αυτό δείχνει με τη σειρά του, πως η τόσο μεγάλη πρόσδεση με την ξένη αγορά και η τόσο βεβιασμένη βέβαια, μπορεί αρχικά να απέφερε καρπούς αλλά στη μακρά διάρκεια αποδείχθηκε μοιραία.

Το αίσθημα της οικονομικής κατάπτωσης έφερε επίσης και η σταδιακή διείδυση του Αλή Πασά στην περιοχή. Αυτό ακριβώς έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διάλυση του συνεταιρισμού εν τέλει, μια και συνέδεσε επιφανείς προσωπικότητες, όπως τον Σβάρτς, με στοιχεία που δεν ήταν καλά για την εικόνα τους. Όπως για παράδειγμα η σύνδεση με πρόσωπα αμφιλεγόμενης αξιοπιστίας και η ανάληψη ευθυνών μέσω συμβιβαστικών λύσεων που δεν προσέφεραν τίποτε άλλο παρά πρόσκαιρη ανακούφιση.

Χρήη, φυλακίσεις και νομικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των μελών δημιούργησαν έναν φαύλο κύκλο κατηγοριών που βγήκαν από το πλαίσιο της Κοινής Συντροφιάς και των συστημάτων που έχει για να αποτρέπει τέτοια συμβάντα και έγιναν γνωστά στις επίσημες τοπικές αρχές του Οθωμανικού κράτους.

Σύμφωνα με τον νόμο, τέτοιου είδους παράνομες, όπως είδαμε, συσσωματώσεις που απέφυγαν με διάφορους τρόπους τον κεντρικό έλεγχο τιμωρούνταν. Όπως είδαμε απαγορεύτηκε στους αμπελακίωτες το εμπόριο με το εξωτερικό. Οπότε για εμάς αυτός ήταν και ο καταλυτικός παράγοντας της διάλυσης του συνεταιρισμού και στο οποίο στεκόμαστε περισσότερο και στηρίζουμε την εξαφάνισή του στο τέλος. Δεν καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως ήταν το κράτος αυτό που διέλυσε την Κοινή Συντροφία, αλλά πώς η ανάμειξή του στις υποθέσεις της στένεψε τα περιθώρια κινήσεων των δραστηριοτήτων της.

Ακόμη ένα μερίδιο ευθύνης, διόλου ευκαταφρόνητης σημασίας, αποδίδεται στην διαμάχη στα ενδότερα του συνεταιρισμού, που αφορά στην ανάληψη θέσεων εξουσίας και διοικητικών αρμοδιοτήτων των εργατών. Αυτό στηρίζεται στον υπερβολικό, αρχικό

²⁰⁹ Loizos, Economic History Problems, σ. 5.

πλουτισμό. Ωστόσο, κάτι τέτοιο όξυνε τους λόγους υπέρ και κατά αυτού και παρακώλυσε τη λήψη έγκαιρων αποφάσεων ενώ ταλάνισε την συντροφία για παραπάνω από έναν χρόνο.

Οι επιδρομές, επίσης, τοπικών ληστών και ομάδων που επιδίδονταν σε πλιάτσικο δημιούργησαν ένα κλίμα ανασφάλειας σε ολόκληρη την περιοχή. Επιπλέον, ο λιμός ήρθε να αποτελειώσει το έργο των επιδρομών, μειώνοντας σοβαρά τον πληθυσμό ή σπρώχνοντας τον στη μετανάστευση στον αστικό κυρίως χώρο λ.χ τη Λάρισα. Όπως γνωρίζουμε, την ίδια εποχή η Λάρισα αυξάνει τον χριστιανικό πληθυσμό της από ομάδες της υπαίθρου που σπρώχνονται να μετοικήσουν εκεί εξαιτίας του λιμού, των αυτονομιστικών τάσεων της Ηπείρου του Αλή και των δρώντων κατά τόπους κλεφτών. Αυτό μπορεί να μην φαίνεται ευθύς αμέσως, καθώς έχουμε πληροφορίες για δραματική μείωση των αριθμών τα εν λόγω χρόνια, συγκεκριμένα γίνεται λόγος για 24 τζαμιά και μια συναγωγή, αλλά καμία χριστιανική εκκλησία στα τέλη 18^{ου} αιώνα²¹⁰, εντούτοις τα δεδομένα τις επόμενες δεκαετίες θα αλλάξουν καθοριστικά υπέρ του χριστιανικού στοιχείου της περιοχής.²¹¹

Σύμπτωμα και αίτιο, τέλος μπορούμε να θεωρήσουμε την εμφάνιση της ανάγκης της εκμηχάνισης του τρόπου παραγωγής. Τα αίτια γι' αυτό εντοπίζονται στην εισχώρηση του φτηνού νήματος παρασκευασμένο βιομηχανικά σε μεγάλες ποσότητες στην Αγγλία, που συνεπάγεται τον εκτοπισμό του αμπελακιώτικου προϊόντος μέσω του σφοδρού ανταγωνισμού. Η εκμηχάνιση δεν ήρθε παραγκωνίζοντας και άλλο την υποτονική παραγωγή και παρουσία στις ξένες αγορές. Ταυτόχρονα η τεχνολογία βαφής νημάτων εξέλιξε την παραγωγή και κατέστησε τον τρόπο των Αμπελακίων ξεπερασμένο και ασύμφορο.

Προσπαθήσαμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα που θέσαμε. Κλείνοντας, δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στον πολύ σημαντικό αντίκτυπο που είχε η δράση του συνεταιρισμού των Αμπελακίων τόσο στα ίδια τα Αμπελάκια, όσο και στη γύρω περιοχή. Όπως και να'χει είναι μια πολύ σημαντική προσπάθεια ντόπιων κοινοτήτων να δραστηριοποιηθούν έξω από το πλαίσιο της πόλης με τη βιοτεχνική και εμπορική δραστηριότητα. Αυτό που πολλοί ονόμασαν ο «πρώτος συνεταιρισμός του κόσμου» ή ακόμα και πρόδρομο της συνεργατικότητας²¹², θα λέγαμε πως μάλλον μια βιαστική παρατήρηση είναι και συνεπώς δεν νομίζουμε πως ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα μια τέτοια απόδοση. Για μας ήταν ακόμα μια παράτυπη συντεχνία στο πλαίσιο της συντεχνιακής οργάνωσης της ζωής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κι αυτό έμελλε να έχει σοβαρές, αρνητικές συνέπειες για το τέλος του.

²¹⁰ Σφυρόερας, Επισκόπηση του ελληνισμού, σ. 200.

²¹¹ Σύμφωνα με στοιχεία που ο καθηγητής Σ. Μοχαμάντ Παναχί παρουσίασε σε μάθημά του.

²¹² Τερβισίδου, Η " Συντροφία των Αμπελακίων", σ. 274.

Όπως και να 'χει η εκεί νηματουργική δραστηριότητα επέφερε σημαντικά έσοδα, κόσμησε τον οικισμό με σημαντικά έργα και κτήρια-κοσμήματα, όπως το αρχοντικό του Σβάρτζ και, τέλος, εξαργυρώθηκε με μια πολύ ακμάζουσα πνευματική κίνηση.

+
ΑΔΣΦ
B

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Ierapetritis Dimitrios G., «Guilds and Cooperative Community Networks in the Eastern Mediterranean: Evidence from Greece Under Ottoman Occupation», *Journal of the Knowledge Economy*, τμ. 10, τχ. 4, (2019), σ. 1578-1696, Singer.

Loizos Dimitris, «Economic History Problems of 18th c. Ottoman Greece The Case of Ambelakia in Thessaly (a preliminary report)», *Ανιστόρητον*, τμ. E011, 21/04/2001, σ. 3.

Petmezas Socrates D., «Patterns of protoindustrialization in the Ottoman Empire, the case of eastern Thessaly, ca. 1750-1860», *The journal of European economic history*, τμ. 19, τχ. 3, Roma: Banco di Roma Χειμώνας 1990, σ. 573-603.

Yildirim Onur, «Ottoman Guilds in the Early Modern Era», *International Review of Social History*, τμ. 53, (suppl. 16: The return of the guilds), (2008), σ.73-93.

Ελληνόγλωσση

Beaujour Félix, *Πίνακας του εμπορίου της Ελλάδος στην τουρκοκρατία (1787-1797)*, Ελένη Γαρίδη (μτφρ.), Τάσος Βουρνάς (επίμ.), Αθήνα: Αφοι Τολίδη 1974. (Tableau du commerce de la Grèce, Paris 1800).

Hogg A. Michael, Vaughan M. Graham, *Κοινωνική ψυχολογία*, Αλεξάνδρα Χατζή (επίμ.), Αθήνα: Gutenberg 2010.

Quataert Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, Μαρίνος Σαρηγιάννης (μτφρ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2006.

Αναγνωστιάδης Γ. Χρήστος, *Η οικονομική διάρθρωσις και η νομική μορφή του συνεταιρισμού των Αμπελακίων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Π. Σακκούλα 1973.

Ασδραχάς Ι. Σπύρος, *Ελληνική κοινωνία και οικονομία ιθ'-ιθ' αιώνα*. Αθήνα: Ερμής 1982.

Ασδραχάς Ι. Σπύρος, *Ελληνική οικονομική ιστορία ιε'-ιθ' αιώνας*. τμ.1. Ευτυχία Λιάτα (επίμ.). Αθήνα: ΠΙΟΠ 2003.

Ασδραχάς Ι. Σπύρος, «Το εσωτερικό και εξωτερικό εμπόριο», στο Ανδρέας Μπάγιας (επίμ.), *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τμ.ια', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1975, σ. 159-188.

Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του νέου ελληνισμού. Τουρκοκρατία (1669-1812)- Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του γένους*, τμ. δ', Αθήνα: Αντ. Σταμούλη 2000.

Βόγιας Γ. Αστέριος, *Αμπελάκια Θεσσαλίας. Κοινοτική οργάνωση και διεθνείς σχέσεις των Αμπελακίων (18^{ος}-19^{ος} αι.) και η γενική τους βιβλιογραφία*, Τρίπολη: ΦΥΛΛΑ 2006.

Γεωργίου Η. Π., «Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορία και της συντροφιάς των Αμπελακίων» στο Βακαλόπουλος Α. (επίμ.), *Πηγές της ιστορίας του νέου Ελληνισμού*, τμ.2, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 217-218.

Γεωργίου Η. Π., *Νεώτερα στοιχεία περί της ιστορίας και της συντροφιάς των Αμπελακίων εξ ανεκδότου αρχείου*, Αθήνα 1950.

Καραμανέ Ε. Ε, *Αμπελάκια Θεσσαλίας. Ιστορία και συνεταιρισμός των Αμπελακίων*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2005.

Κατσιαρδή-Heiring Όλγα, *Τεχνίτες και τεχνικές βαφής νημάτων. Από τη Θεσσαλία στην Κεντρική Ευρώπη (18^{ος}-αρχές 19^{ου} αι.)*, Αθήνα-Αμπελάκια: Ηρόδοτος-Λαογραφικό και ιστορικό μουσείο Αμπελακίων, Σύνδεσμος αμπελακιωτών και φίλων των Αμπελακίων «Τα θεσσαλικά Αμπελάκια» 2006.

Κορδάτος Γ., *Τ'Αμπελάκια κι' ο μύθος για τον συνεταιρισμό τους*, Αθήνα: Μπουκουμάνη 1973.

Κοτζαγεώργης Φωκίων, *Πρώιμη Οθωμανική πόλη, επτά περιπτώσεις από τον νοτιοβαλκανικό χώρο, Αδριανούπολη-Σέρρες-Καστοριά-Τρίκαλα-Λάρισα-Θεσσαλονίκη-Ιωάννινα*, Αθήνα: Βιβλιόραμα 2019.

Κουκκίδης Κ., Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεώτερων Ελλήνων και τ' Αμπελάκια, στο Βακαλόπουλος Α. (επίμ.), *Πηγές της ιστορίας του νέου Ελληνισμού*, τμ.2, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 223-228.

Κουκκίδης Κ., *Το πνεύμα του συνεργατισμού των νεότερων Ελλήνων και τ' Αμπελάκια*, Αθήνα: 1948.

Λάμπρου Σ., Καταστατικό συντροφιάς Αμπελακίων, στο Βακαλόπουλος Α. (επίμ.), *Πηγές της ιστορίας του νέου Ελληνισμού*, τμ.2, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών 1977, σ. 211-216.

Μουτσόπουλος Ν., *Τα θεσσαλικά Αμπελάκια. Εισαγωγή στην ιστορία την κοινοπραξία και τα αρχοντικά της κοινοπόλεως*, Αθήνα: ΗΩΣ 1966.

Νικολόπουλος Ηλίας, *Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στην Τουρκοκρατία. Τα θεσσαλικά Αμπελάκια (1770-1820)*, Αθήνα: Κάλβος 1998.

Οικονόμου Κωνσταντίνος, *Η Λάρισα και η θεσσαλική ιστορία*, τμ. δ', Λάρισα: 2009.

Παπασταματίου Δημήτριος, Κοτζαγεώργης Φωκίων, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανική πολιτικής κυριαρχίας*, Αθήνα: ΣΕΑΒ 2015.

Προκόβας Γιάννης, *Αμπελάκια, το λίκνο του συνεταιρισμού*, Αθήνα: Κέδρος 1982.

Σπανός Κώστας, *Δώδεκα ανέκδοτες επιστολές της συντροφιάς των Αμπελακίων (1787-1799)*, (ανατυπ.) Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τμ. 67: Λάρισα 2015.

Στρούλιας Η. Παύλος, *Τέμπη και «Συνεταιρισμός Αμπελακίων»: καταβολές/ ιστορία-προοπτικές*, Λάρισα: ΈΛΛΑ 1998.

Σφυρόερας Βασίλειος, «Επισκόπηση του ελληνισμού κατά περιοχές. Στον παραδοσιακό ελληνικό χώρο», στο Ανδρέας Μπάγιας (επίμ.), *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τμ.ια', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών 1975, σ.189-206.

Τερβισίδου, Η " Συντροφία των Αμπελακίων" ως πρόδρομη μορφή του συνεταιριστικού φαινομένου, Στο *Δίκαιο και επανάσταση του 1821, 6ο συνέδριο Μεταπτυχιακών φοιτητών και Υ,σ. 269-275*, Θεσσαλονίκη: Pro Justitia: Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ, 2020.

Φιλάρετος Ν. Γεώργιος, *Συνεργατικοί συνεταιρισμοί Αμπελακίων, Υδρας, Σπετσών, Ψαρών*, Αθήνα: Π. Α. Σακελλάριος 1927.

Χατζηφώτης Μ. Ιωάννης, *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην τουρκοκρατία*, Αθήνα: Παπαδήμας 2008.